

ČS. ARMÁDA NA SLOVENSKU V KONTEXTE MEDZINÁRODNÉHO A VNÚTROPOLITICKÉHO VÝVOJA 1989 – 1992 (náčrt problematiky) (2. časť)*

JAN ŠTAIGL

ŠTAIGL, J.: CS Army in Slovakia within the Context of International and Internal Political Development 1989 – 1992 (Outline of the Topic) (Part 2). *Vojenská história*, 2, 18, 2014, pp 62 - 88, Bratislava.

In Part 2 of the study published under the same title as in the previous issue, the author manages to masterfully capture the most important moments of the final chapter of the joint army of Czechs and Slovaks, with focus on Slovakia. With required level of detail, he outlines the most important decisions of the political and military representatives as well as specific impacts of these decisions on practical operation of the CS army from November 1989 until the last days of December 1992. Last but not least, the content also lets us “feel” the unrepeatability of revolutionary changes taking place in the CS army after overthrow of the single party and implementation of democratization principles aimed at providing for the complex system of army operation.

Military History. Czechoslovakia. CS Army in Slovakia in 1989 – 1992.

Zmena charakteru armády. Formovanie nového vzťahu armády a spoločnosti. Demokratizácia a humanizácia vojenskej služby

Prudký rozmach vln občianskych protikomunistických a protitotalitných aktivít v Československu v novembri 1989, ktoré sprevádzali radikálne požiadavky na systémové politické, sociálne a ekonomické zmeny, vedúce k demokratickému usporiadaniu spoločnosti, bol nielen vyvrcholením latentnej krízy komunistického režimu, ale aj počiatkom jeho kolapsu. Demokratickým silám verejnosti a formujúcej sa občianskej spoločnosti, reprezentovaných Občianskym fórom (OF) v Čechách a na Morave a Verejnou frontou proti násiliu (VPN) na Slovensku, sa v konfrontácii s komunistickým establishmentom postupne darilo preberať iniciatívu, prinútiť ho akceptovať demokratizačné požiadavky a ustupovať zo svojich mocenských pozícií. Neskôr sa obidve reprezentácie, už ako najdôležitejšie spoločensko-politické sily v krajine, rozhodli podieľať sa aj na zákonodarnej a výkonnej moci a spolurozhodovať o transformácii systému, respektíve ju rozhodujúcim spôsobom ovplyvňovať či riadiť. Medzi hlavné výsledky prvých týždňov „zamatovej“ revolúcie, ako bol neskôr nazvaný mocensko-politický prevrat v Československu, patrilo zrušenie článkov 4, 6 a 16 Ústavy ČSSR o vedúcej úlohe KSČ v spoločnosti a Národnom fronte a o výchove v duchu marxizmu-

* Prvá časť štúdie bola publikovaná vo *Vojenskej histórii*, roč. 18, 2014, č. 1, s. 67-87.

leninizmu (29. 11. 1989), vznik vlády „národného porozumenia“ (10. 12. 1989), ktorej väčšinu členov tvorili zástupcovia OF, VPN a obnovených nekomunistických strán, zvolenie vedúceho predstaviteľa demokratickej opozície a „zamatovej“ revolúcie Václava Havla do funkcie prezidenta ČSSR (19. 12. 1989) a vedúcej osobnosti tzv. pražskej jari Alexandra Dubčeka za predsedu Federálneho zhromaždenia ČSSR (28. 12. 1989), zmena oficiálneho názvu štátu z Československej socialistickej republiky na Českú a Slovenskú Federatívnu republiku (23. 4. 1990) a uskutočnenie prvých slobodných volieb po viac ako 40 rokoch (8. – 9. 6. 1990).¹

Ešte pred 17. novembrom bolo zrejmé, že úspech demokratickej revolúcie bude vo veľkej miere závisieť od toho, ako sa zachová najpočetnejšia a najsilnejšia zložka ozbrojených síl, t. j. armáda. Z vlastných historických skúseností, ako aj skúseností iných demokratických štátov, vyplývalo, že pre úspech porážky totalitného režimu a jeho demokratickú transformáciu bude nutné: 1) získať armádu na stranu opozičných demokratických síl alebo ju neutralizovať, 2) po páde totalitného režimu za predpokladu neutrality či lojality armády udržať jej bojaskopnosť, 3) čo najrýchlejšie uskutočniť základné personálne zmeny na kľúčových miestach ministerstva obrany a vo velení armády, 4) eliminovať pôsobenie politických strán v armáde, osobitne strán s nedemokratickým programom, 5) rozvinúť demokratický život v armáde a vytvoriť priestor pre rôzne iniciatívne aktivity, pritom však nenarušiť veliteľskú právomoc veliteľov a náčelníkov, 6) podriaďiť armádu funkciám a pravidlám demokratického štátu, a to pri rešpektovaní jej špecifik vyplývajúcich z predurčenia pre boj a zabezpečenie mieru a bezpečnosti, t. j. podriaďiť armádu demokratickej kontrole a 7) integrovať armádu do spoločnosti, aby sa stala zárukou stability demokratického štátu a reprezentantom demokratickej spoločnosti.²

Napriek chýbajúcej analýze postojov príslušníkov armády k spoločenskému pohybu a politickým zmenám, možno konštatovať, že v priebehu novembrových udalostí a po nich sa armáda ako celok zachovala lojálne. Súčasne je pravdou, že vo vzťahu k prejavom odporu k totalitnému systému bola vnútorne značne diferencovaná. Niektorí príslušníci veliteľského zboru, najmä vo funkciách v najvyššom velení, pritom prejavovali aj ochotu tento systém brániť podľa pripravených plánov³, t. j. realizovať mimoriadne opatrenia v rámci akcie

¹ HANZEL, Vladimír. *Zrychlený tep dejín : reálné drama o 10 jednách; autentické záznamy predstaviteľů státní moci s delegacemi hnutí Občanské fórum a Verejnosť proti násiliu v listopadu a prosinci 1989*. Praha : Galén 2006. ISBN 80-7262-426-1; SUK, Jiří. *Labyrintem revoluce - Aktéři, zápletky a křižovatky jedné politické krize (Od listopadu 1989 do června 1990)*. Český Těšín : Prostor, 2003. ISBN 80-7260-099-0; PEŠEK, Jan –SZOMOLÁNYI, Soňa (ed.). *November 1989 na Slovensku. Súvislosti, predpoklady a dôsledky*. Bratislava : Nadácia Milana Šimečku, Historický ústav SAV a Katedra politológie Filozofickej fakulty Univerzity Komenského 1999. ISBN 80-89008-00-3; JEŽEK, Peter. *20. výročie nežnej revolúcie. Zborník z vedeckej konferencie Bratislava 11.-12. november 2009*. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2010. ISBN 978-80-89335-29-9 a iné práce.

² RAŠEK, Antonín et al. *Polistopadový vývoj armády a bezpečnostní politiky České republiky ve vztahu k Evropské unii (studijní text)*. Praha : UK FSV CESES, 2004, s. 42. ISBN 80-7334-057-7.

³ Plány použitia armády na obranu komunistického režimu sa opierali o ustanovenie branného zákona č. 92/1949 Zb. v znení zákona č. 92/1958, že „Úkolem ozbrojených sil je...spolupůsobit při udržování veřejného klidu, pořádku a bezpečnosti státu.“ (citované podľa www.zakonypruludi.sk), z ktorého vychádzal aj rozkaz ministra národnej obrany na vyčlenenie síl a prostriedkov ČSLA „na zabezpečení klidu a pořádku“ na území ČSSR č. j. 0053002/28-11-1971 z 28. apríla 1970. Na opatreniach mocenských zložiek voči „nebezpečenstvu“ prípadných aktivít opozičných síl a ich snáh o prevzatie politickej moci sa armáda mala podieľať v rámci troch akcií s krycímí názvami NORBERT (izolovanie nepohodlných osôb, prípadne aj ich rodinných príslušníkov, v koncentračných táborech), VLNA (zabezpečenie komunikačných prostriedkov proti ich zneužitiu) a ZÁSAH (zastrašenie, prípadne aj likvidácia účastníkov verejného odporu proti režimu). Do akcie ZÁSAH sa celoštátne plánovalo nasadiť 790 vojakov z povolania, 13 720 vojakov základnej služby, 756 nákladných vozidiel, 130 obrnených transportérov a 155 tankov (<http://svedectvi.host.sk/svedek/norbert.html>). Dňa 23. novembra 1989 bolo v rámci tejto akcie v pohotovosti okolo 9 500 vojakov, z toho asi 2 000 na Slovensku (<http://www.17november1989.sk/kalendarium>).

ZÁSAH.⁴ Väčšina vojenskej generality, podobne ako prevažná časť dôstojníkov a práporčíkov, sa však správala lojálne, a to napriek skutočnosti, že až 82 percent dôstojníkov a viac ako 51 percent práporčíkov bolo v tom čase členmi KSČ, respektíve jej územnej organizácie KSS.⁵ Vojaci základnej služby boli vo väčšine prívržencami demokratickej opozície, s požiadavkami ktorej sympatizovali aj mnohí mladí príslušníci veliteľského zboru.⁶ K neutralite armády výrazne prispel aj aktívny záujem demokratických síl, včítane V. Havla ako prezidenta, o túto zložku,⁷ spolu s postojmi a vyhláseniami lojálnych predstaviteľov jej velenia, najmä nového ministra národnej obrany generála Miroslava Vacka.⁸

Na posilňovaní dôvery novej spoločensko-politickej elity k veliteľskému zboru sa podieľalo tiež jeho doplňovanie rehabilitovanými a reaktivovanými vojakmi z povolania, ktorí boli prepustení z armády v priebehu politických čistiek v rokoch 1948 – 1989, predovšetkým ale po okupácii Československa vojskami Varšavskej zmluvy v auguste 1968. Legislatívne a organizačné podmienky pre politickú a služobnú rehabilitáciu vojakov, ako aj občianskych pracovníkov vojenskej správy a pracovníkov v pôsobnosti Federálneho MNO (FMNO), vytvoril rozkaz ministra národnej obrany č. 7 z 10. januára 1990 rozpracovaný v následne vydaných smerniciach.

Rozkaz ministra národnej obrany č. 7 na podmienky VVO konkretizoval rozkaz veliteľa VVO č. 2 z 23. marca 1990, ktorým boli zriadené rehabilitačné komisie pri krajských vojenských správach v Bratislave, Banskej Bystrici a Košiciach, a pri Mestskej vojenskej správe v Bratislave. Predsedami komisií sa stali náčelníci týchto správ, a za ich členov boli okrem pracovníkov príslušných vojenských orgánov vymenovaní aj zástupcovia Združenia vojenská obroda.¹⁰ Komisie začali pracovať 1. apríla 1990 a k 20. novembru tohto roka mali evidovaných už dovedna 1 360 žiadostí, z ktorých posúdili 1 019, z toho 792 s pozitívnym záverom.¹¹ Na základe uznesenia kolégia ministra obrany ČSFR zo 16. januára 1991

⁴ MASKALÍK, Alex. Správa komisie prezidenta ČSFR na prešetrenie činnosti ČSEA v novembri 1989. In *Vojenská história*, roč. 17, 2013, č. 2, s. 146-170. ISSN 1335-3314.

⁵ RAŠEK, Antonín. *Patnáct let polistopadové armády*. In www.listy.cz/archiv.php?cislo=051&clanek=010505.

⁶ RAŠEK et al. *Polistopadový vývoj*, ref. 2, s. 44-45.

⁷ Bližšie VACEK, Miroslav. *Proč bych měl mlčet...* Praha : NADAS, 1991, s. 35-68. ISBN 80-7030-150-3. Prezident V. Havel navštívil aj veliteľstvo VVO v Trenčíne a niektoré útvary v slovenských posádkach. Pozri Prezident ČSFR na veliteľstve VVO „...nedovolím, aby poriadok robila armáda.“ In *Dukla*, 39, č. 8, 8. apríla 1991, s. 1 a Prezident republiky navštívil delostrelcov. In *Dukla*, 39, č. 19, 9. septembra 1991, s. 1.

⁸ Generálplukovník (od 3. 5. 1990 armádny generál) Ing. Miroslav Vacek bol do funkcie ministra národnej obrany vymenovaný 3. decembra 1989 a 3. októbra 1990 z nej bol odvolaný. Odvolaniu predchádzala intenzívna niekoľkotýždňová kritika jeho osoby a armády všeobecne zo strany masovokomunikačných prostriedkov a niektorých poslancov Federálneho zhromaždenia o zapojení armády do príprav na vyhlásenie mimoriadnych bezpečnostných opatrení na potlačenie novembrových udalostí. Bezprostredným impulzom potom bolo oboznámenie sa V. Havla so závermi komisie na prešetrenie činnosti ČSEA v novembri 1989, ako aj tlak na Vackov „odchod“, sprevádzaný varovaním „demokratických“ poslancov pred verejným riešením tejto otázky na schôdzi oboch snemovní parlamentu.

⁹ VA-CR Trnava, f. 855/5, Zbierka rozkazov a nariadení veliteľa VVO, Rozkaz veliteľa VVO č. 2 z 23. marca 1990 a Rehabilitace v Čs. lidové armádě. In *Obrana lidu*, 27. januára 1990, s. 2.

¹⁰ Združenie Vojenská obroda predstavovalo „dobrovoľnou spoločenskou organizaci fyzických osôb a jejich pozostalých, ktoré byly nebo jsou ve služebním poměru vojáků z povolání nebo v pracovním poměru k vojenské správě, popř. ke státnímu podniku v podřízenosti FMO, a které byly v letech 1948 – 1989 z politických důvodů postiženy nebo pronásledovány.“ Stanovy Sdružení vojenská obroda, hlava I, čl. 1. In *Zpravodaj ÚV Sdružení vojenská obroda*, č. 16 (leden 1991), s. 11. Ustanovujúce zhromaždenie členov organizácie sa uskutočnilo 16. decembra 1989 v sále kina Kyjev v Prahe za účasti ministra M. Vacka. Pôvodný názov organizácie bol Vojenská sekcia klubu Obroda (pozri Chtěli jsme vždy pravdu! Usnesení ze shromáždění bývalých vojáků z povolání a občanských zaměstnanců vojenské správy sdružených v OBČANSKÉM FÓRU. In *Obrana lidu*, 6. 1. 1990, s. 2), zmenený bol na konci tohto roka pred predložením žiadosti o registráciu. ZVO sa považovalo za „neoddeliteľnú súčasť Občianskeho fóra a na Slovensku Verejnosti proti násiliu“. Chceme pomôcť, nie škodiť armáde. *Dukla*, 38, č. 8, 23. apríla 1990, s. 6.

¹¹ *Zpravodaj Sdružení vojenská obroda*, 1990, č. 10, s. 36-37. Základnými podkladmi pre rozhodovanie komisií

bola činnosť krajských (mestských) komisií dňom 31. marca tohto roka skončená. Počas existencie komisie na Slovensku posúdili okolo 1 800 žiadostí o rehabilitáciu, z toho viac ako 1 300 s kladným výsledkom.¹² Proces rehabilitácií ďalej pokračoval v pôsobnosti okruhovej rehabilitačnej komisie, ktorá bola vytvorená rozkazom veliteľa VVO č. 3 z 22. marca 1991.¹³ Obsahové zameranie rehabilitácií v tom čase rozšíril zákon č. 81/1991 Zb. o mimosúdnych rehabilitáciách, ktorý Federálne zhromaždenie schválilo 21. februára 1991. Predmetom zákona bolo, okrem otázok majetkových reštitúcií, zmiernenie niektorých škôd v oblasti trestno-právnych, správno-právnych, pracovno-právnych a sociálno-právnych vzťahov, ktoré boli občanom spôsobené v dôsledku politickej perzekúcie.

Istý personálny „protipól“ rehabilitácií predstavovali tzv. atestácie vojakov z povolania, ktorých cieľom bolo preveriť ich lojalitu voči nastupujúcej demokratickej moci. Uskutočňovali sa na základe rozkazu ministra národnej obrany č. 11 zo 16. februára 1990. V jednotkách, útvaroch a vojenských zariadeniach VVO mali prebiehať v dvoch etapách: od 1. júna do 30. septembra 1990 na veliteľstve VVO a od 1. októbra do 31. decembra 1990 na nižších stupňoch.¹⁴ Zloženie atestačných komisií, v ktorých dominovali predovšetkým velitelia a príslušníci štábov z nadriadených stupňov, však predurovalo v podstate formálny charakter ich činnosti.¹⁵ Rozkazom nového ministra obrany ČSFR Luboša Dobrovského¹⁶ č. 12 z 25. októbra 1990 preto boli atestácie zastavené, respektíve prerušené. Nasledujúcim rozkazom č. 13 z 26. októbra 1990 minister obrany vyhlásil nové preverky príslušníkov veliteľského zboru, tzv. reatestácie. Na ich vykonanie boli ustanovené nové komisie, ktorých členmi sa stali najmä poslanci branných a bezpečnostných výborov Federálneho zhromaždenia, reaktivovaní dôstojníci, príslušníci Združenia vojenská obroda a volení zástupcovia vojenskej verejnosti.

V priebehu atestácií či reatestácií sa skúmalo funkčné zaradenie jednotlivých osôb, a to predovšetkým z hľadiska jeho politického charakteru alebo možnosti politického angažovania sa preverovaných (išlo najmä o výkon funkcií v stranícko-politickom aparáte, kádrových orgánoch a vojenskej kontrarozviedke) a „hodnotili“ sa aj ich osobné záznamy. Na základe záverov komisií boli preverovaní vojaci z povolania potvrdení vo funkcii alebo preložený do inej funkcie, prípadne, ak išlo o najviac skompromitované osoby, prepustení z armády. Súčasne mohli odísť aj tí, ktorí nechceli slúžiť v nových spoločensko-politických podmienkach. Dovedna bolo v tom čase prepustených viac ako 70 generálov, vyše 4 000 dôstojníkov a niekoľko tisíc práporčíkov.¹⁷

Časti veliteľského zboru sa dotýkali aj lustrácie, ktoré sa uskutočňovali na základe zákona č. 451 zo 4. októbra 1991. Zákon zakazoval osobám registrovaným v materiáloch Štátnej

boli údaje, ktoré žiadatelia uviedli v dotazníkoch dostupných na krajských vojenských správach. Pozri Dotazník k rehabilitácii. *Obrana ľudu*, 17. februára 1990, s. 2.

¹² Ukončili svoju činnosť. Rehabilitačné komisie splnili svoje poslanie. *Dukla*, 40, č. 8, 14. apríla 1992, s. 3.

¹³ VA-CR Trnava, f. 855/5, Zbierka rozkazov a nariadení veliteľa VVO, Rozkaz veliteľa VVO č. 3 z 2. marca 1991.

¹⁴ VA-CR Trnava, f. 855/5, Zbierka rozkazov a nariadení veliteľa VVO, Rozkaz veliteľa VVO č. 019 z 3. júla 1990.

¹⁵ Pozri napr. STODŮLKA, Luděk. Reforma armády: mohlo byť jinak. In *Listy*. Dvuměsíčník pro kulturu a dialog, 2005, č. 5. Dostupné na file:///C:/Documents and Settings/prac/Desktop/Armáda a společnost 1989-1992/archiv.php.htm.

¹⁶ Luboš Dobrovský – absolvent Filozofickej fakulty Univerzity Karlovy. V rokoch 1967-1968 pôsobil ako dopisovateľ v Moskve, následne pracoval ako skladník, umývač okien a kurič. Po novembri 1989 sa stal námestníkom ministra zahraničia, od októbra 1990 do leta 1992 bol ministrom obrany a potom vedúcim kancelárie prezidenta ČSFR.

¹⁷ RAŠEK, Patnáct let, ref. 5.

bezpečnosti ako jej spolupracovníci výkon niektorých funkcií. Lustračné osvedčenie vydávalo Federálne ministerstvo vnútra.¹⁸

Uvedené vplyvy a súvislosti sa postupne prejavovali v zmenách politickej orientácie vojakov z povolania. Ukázali to výsledky výskumov preferencií politických strán a hnutí, ktoré pred voľbami v rokoch 1990 a 1992 uskutočnil Ústav sociálnych výskumov. Naznačovali, že postoje príslušníkov veliteľského zboru sa začínajú približovať preferenciám občianskej spoločnosti.¹⁹

Za začiatok depolitizácie armády možno považovať rozkaz ministra národnej obrany č. 32 z 18. decembra 1989, ktorý definoval rozhodujúce úlohy ČSLA „v súčasnom složitom spoločenskom vývoji“. V nadväznosti na spomenuté zmeny v Ústave ČSSR podčiarkoval potrebu ich premietnutia do podmienok ČSLA s tým, že treba „K tomu dňom 2. ledna 1990 zrušiť štruktúry politického aparátu. Ke stejnému termínu organizovaně ukončit činnost stranických organizací v armádě, ČSLA a její velitelský sbor budovat na principech demokratickosti a otevřenosti pro všechny občany ČSSR, bez účasti politických stran, hnutí a církví v její struktuře.“²⁰

Tézu o rušení politického aparátu ďalej rozvíjal a konkretizoval rozkaz ministra č. 022 z 29. decembra 1989 o organizačných zmenách v ČSLA. Namiesto rušených politických orgánov zriaďoval orgány výchovy a kultúry FMNO. Ich základnú organizačnú štruktúru v rámci VVO tvorili: oddelenie výchovy a kultúry veliteľstva VVO, oddelenia výchovy a kultúry 13. a 14. td a vojenských škôl v Bratislave, Novom Meste nad Váhom, Nitre, Žiline, Liptovskom Mikuláši, Banskej Bystrici, Prešove a Košiciach, ďalej to boli skupiny pre výchovu a kultúru veliteľstiev plukov, brigád plukovného typu a samostatných práporov v rámci zväzkov, funkcie dôstojníkov pre výchovu a kultúru na veliteľstvách práporov, oddielov, samostatných rôt, školských rôt žiakov 1. a 2. ročníka vo vojenských stredných odborných školách, ako aj školských rôt vojenského gymnázia a funkcie starších dôstojníkov pre výchovu a kultúru na zostávajúcich veliteľských stupňoch a zariadeniach ČSLA.²¹ Ako orgány veliteľov príslušných stupňov zodpovedali za rozpracovanie a realizáciu vojenskej, vlasteneckej, sociálno-psychologickej a právnej výchovy a kultúrno-výchovnej činnosti „v duchu Ústavy ČSSR, vojenské přísahy, rozkazů a nařízení, za rozvíjení práce s novodobými národními a bojovými tradicemi“, ako aj za „obsahovou náplň volna vojáků...kulturního zabezpečení vojáků z povolání, občanských pracovníků vojenské správy a jejich rodinných příslušníků...“²² Rozkaz ministra národnej obrany vymedzoval aj tematiku vojenskej a vlasteneckej výchovy, ktorá bola zavedená namiesto politického školenia mužstva (PŠM) a marxisticko-leninskej prípravy (MLP) vojakov z povolania, na výcvikový rok 1989 – 1990 (február až október 1990).²³ Riešil tiež otázku organizovania a obsahu spoločensko-politickej výchovy a vzdelávania žiakov a poslucháčov vojenských škôl. V organizačnej štruktúre škôl rušil existujúce

¹⁸ Zákon, ktorým sa ustanovujú niektoré ďalšie predpoklady na výkon niektorých funkcií v štátnych orgánoch a organizáciách Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky, Českej republiky a Slovenskej republiky. www.zbierka.sk. Pozri aj BEZÁK, Tomáš. *Posttranzičná spravodlivosť v regióne stredovýchodnej Európy. Analýza lustrácií a ústavov pamäti národa*. In Pracovné zošity katedry politológie Filozofickej fakulty Univerzity Komenského, I, 2010, č. 5, s. 15-16. ISSN 1338-1784.

¹⁹ RAŠEK, Antonín. Zamyšlení nad transformací naší armády. In *Vojenské rozhledy*, 18 (50), 2009, č. 4, s. 32. ISSN 1210-3292 a RAŠEK, Antonín. Armáda a volby. *Obrana lidu*, 16. mája 1992, s. 3.

²⁰ Vojenský ústredný archív – Správni archív Ministerstva obrany (VÚA-SAMO) Praha, Rozkaz ministra národnej obrany ČSSR č. 32 z 18. prosince 1989 a Rozkaz v hávu fám. *Obrana lidu*, 13. januára 1990, s. 2.

²¹ VÚA-SAMO Praha, Rozkaz ministra národnej obrany ČSSR č. 022 z 29. prosince 1989

²² VÚA-SAMO Praha, f. FMNO/SVK 1990, čj. 0100-35 Působnost Správy výchovy a kultury FMNO.

²³ Pre vojakov z povolania a absolventov VKVŠ boli určené témy: 1) Demokracia a naša spoločnosť, 2) Nové

katedry marxizmu-leninizmu, katedry straníckopolitickej práce, vojenskej psychológie a pedagogiky, ako aj katedry alebo skupiny straníckopolitickej práce. Namiesto nich zriaďoval katedry spoločenských vied na vojenských vysokých školách a skupiny spoločenských vied na stredných vojenských školách.

V kontexte s uvedenými opatreniami bola rozkazom prezidenta ČSFR dňom 2. januára 1990 zrušená Vojenská politická akadémia Klementa Gottwalda (VPA KG) v Bratislave, ktorá pripravovala kádre pre výkon základných a vyšších funkcií v politickom aparáte. Pre prípravu pracovníkov orgánov výchovy a kultúry, ako aj učiteľov spoločenských vied na vojenských školách, bola tým istým dňom v priestoroch bývalej VPA KG zriadená Vysoká vojenská pedagogická škola (VVPŠ) v Bratislave.²⁴ Študenti bývalej VPA KG mohli podľa vlastného rozhodnutia dokončiť štúdium na VVPŠ, alebo odísť bez povinnosti zaplatiť finančnú náhradu. Túto možnosť využilo 92 študentov.²⁵

K 1. januáru 1991 sa orgány výchovy a kultúry reorganizovali na orgány sociálneho riadenia v celoarmádnej pôsobnosti zástupcu ministra obrany pre sociálne a humanitárne veci. Hlavným dôvodom tejto zmeny bolo vytvorenie relatívne uzavretého logického celku zahŕňajúceho „výber, školní prípravu, ďalší vzdelávaní a výchovu príslušníkov armády vrátane spoločenskovedných a právnych služieb, sociálneho rozvoje a péče o sociálnu atraktivitu vojenského povolání, konečne pak zahrnujícího sociální reciproční vztahy armády a jejího společenského okolí, s odpovědností za danou oblast v celém komplexu“.²⁶ Medzi novoformulované úlohy orgánov sociálneho riadenia patrilo: 1) prehlbovať identifikáciu príslušníkov armády s jej cieľmi a úlohami, ako aj úroveň sociálnej súdržnosti a sociálnej klímy vojenských kolektívov, 2) zvýšiť úroveň sociálneho riadenia posilnením jeho demokratických, humanistických a sociálne psychologických aspektov, 3) prehlbovať jednotu výchovno-vzdelávacieho pôsobenia s vojensko-občianskym, všeobecno-kultúrnym, duchovným a mravným rozmerom v kontexte revolučných premien spoločnosti, európskeho a svetového myslenia a kultúry, 4) podporovať rozvoj kultúrnych aktivít príslušníkov armády a 5) trvale skvalitňovať starostlivosť o príslušníkov armády všetkých kategórií.²⁷

Dňom 2. januára 1990 sa začal realizovať aj proces rušenia organizácií KSC v armáde. Vojaci z povolania a v základnej službe, členovia KSC, odovzdávali členské legitimácie

zákony – záruka občianskych práv, 3) Poslanie a charakter ČSLA, 4) Aktuálne otázky vojenskej etiky, pedagogiky a psychológie – mravná výchova, 5) Humanizmus – základná všeľudská hodnota, 6) Nové zákony ČSSR a 7) Úloha veliteľského zboru vo vlasteneckej výchove vojakov. Pre vojakov základnej služby boli stanovené témy: Demokracia a naša spoločnosť, 2) Nové zákony – záruka občianskych práv, 3) Utvárať pracovné a mravné rysy budovateľa a obrancu vlasti, 4) Úloha bojového kolektívu v jednotke, 5) Proces formovania bojového kolektívu jednotky, 6) Účinne bojovať proti narušovaniu vzťahov medzi staršími a mladšími vojakmi v základnej službe, 7) Poslanie a charakter ČSEA, 8) Vysoká bojová pohotovosť a pripravenosť – rozhodujúca úloha ČSEA, 9) Základné tendencie a aktuálne otázky vývoja vojensko-politickej situácie v Európe a vo svete, 10) Úloha Varšavskej zmluvy v svetle prebiehajúcich zmien v Európe a vo svete, 11) ČSLA – pevná súčasť bojového zväzku armád členských štátov Varšavskej zmluvy, 12) Rozvíjať bojové tradície útvaru a zväzku a 13) Humanizmus – základná všeľudová hodnota. VÚA-SAMO Praha, Rozkaz ministra národnej obrany ČSSR č. 022 z 29. prosince 1989, príloha 8.

²⁴ Rozkaz prezidenta ČSSR z 29. decembra 1989 Zmeny vo vojenskom školstve. Dostupné na www.zbierka.sk.

VVPŠ bola zriadená ako vysoká vojenská škola humanitného charakteru. Pri formovaní jej profilu sa predpokladala aj tomu viac zodpovedajúca zmena názvu na Vojenská univerzita M. R. Štefánika. Pozri Armáda potrebuje univerzitu. Rozhovor s rektorom Vysokej vojenskej pedagogickej školy. *Národná obroda*, 19. februára 1991, s. 6.

²⁵ BARTÁK, Peter. *Vysoká vojenská pedagogická škola v Bratislave: zrodzenie, zdržiavajúny rozlet a priskoré ukončenie*. In Vysoká vojenská pedagogická škola v Bratislave v rokoch 1990 – 1993. Bratislava : VVPŠ 1993, s. 11-12.

²⁶ VÚA-SAMO Praha, f. FMNO/SVK 1990, čj. 0400-36 Vytvorenie subsystému – úseku FMO pro sociální a humanitární věci včetně orgánů sociálního řízení.

²⁷ Tamže.

miestne príslušným výborom komunistickej strany alebo výborom základných a útvarových organizácií, ktoré ich prostredníctvom nadriadených straníckych orgánov posielali obvodným, mestským či okresným výborom KSC. Samotné členstvo v KSC príslušníkom armády však nezanikalo, ale bolo prerušené, respektíve pozastavené. Legislatívnu oporu tento proces našiel v zákone č. 72 zo 14. marca 1990, ktorým sa menil a dopĺňal platný branný zákon č. 92/1949 Zb. v znení úprav z roku 1958. Odsek 3 paragrafu 9 zákona stanovil, že „*Vojakom v činnej službe s výnimkou vojakov povolaných na vojenské cvičenie sa po dobu výkonu tejto služby prerušuje členstvo a činnosť v politických stranách a v politických hnutiach.*“²⁸ Následne bolo toto ustanovenie zakotvené aj v zákone č. 424/1991 Zb. z 2. októbra 1991 O združovaní v politických stranách a v politických hnutiach. Odsek 3 paragrafu 5 zákona jasne deklaroval, že „*Nie je povolená činnosť strán a hnutí v ozbrojených silách a ozbrojených zboroch.*“²⁹

Výrazom sprethrania zväzkov armády s komunistickým režimom malo byť tiež nové znenie vojenskej prísahy, ktoré schválilo Federálne zhromaždenie 14. marca 1990³⁰ a prehodnotenie „revolučných a bojových“ tradícií armády nadväzujúce na zobjektívnenie výkladu dejín českého a slovenského národa. Inštitucionálne to mala zabezpečovať novo vytvorená skupina vojenskej histórie Správy rozvoja velenia a vedy Generálneho štábu spolu s Vojenským historickým ústavom (VHÚ) ČSĽA v Prahe a Oddelením vojenských dejín Slovenska v Bratislave ako organickou súčasťou VHÚ. Výsledkom činnosti pracovníkov týchto inštitúcií boli, okrem iného, rozkazy prezidenta republiky a ministra obrany ČSFR o odobrati, respektíve prepožičaní čestných a historických názvov zväzkom a útvarom.³¹ S cieľom „*vytvoriť predpoklady pre prehĺbenie výchovy príslušníkov VVO na tradíciách okruhu a hrdosti na príslušnosť k Československej armáde*“ bola rozkazom veliteľa VVO dňom 1. augusta 1990 súčasne vytvorená komisia pre štúdium histórie. Komisia mala „*Zabezpečovať koordináciu štúdiá bojových tradícií jednotiek, útvarov, zariadení a podielu jednotlivých osobností z teritória vojenského okruhu, ich popularizáciu a využívanie pri výchove príslušníkov okruhu.*“³² Rozkaz veliteľa VVO odporúčal zriadiť podobné komisie aj v pôsobnosti podriadených zväzkov, útvarov a posádkach.

²⁸ Zákon č. 72 zo 14. marca 1990, ktorý sa mení a dopĺňa branný zákon. Dostupné na www.zbierka.sk.

Poznámka: Uznesením 21. spoločnej schôdze Snemovne ľudu a Snemovne národov Federálneho zhromaždenia ČSSR, konanej v dňoch 3. – 13. marca 1992, bol paragraf o prerušení členstva vojakov v činnej službe v politických stranách a hnutiach z branného zákona vypustený. Dôvodom bolo označenie jeho zaradenia do branného zákona ako „nesystémové“, pričom sa predpokladalo riešenie tejto otázky v pripravovanej novele zákona č. 76/1959 Zb. o niektorých služobných pomeroch vojakov v znení neskorších úprav. Pozri stenografické záznamy z rokovania uvedenej schôdze dostupné na <http://www.psp.cz/eknih/1990fs/sln/stenprot/021schuz/index.htm>.

²⁹ Zákon č. 424/1991 Zb. z 2. októbra 1991 O združovaní v politických stranách a v politických hnutiach. Dostupné na www.zbierka.sk

³⁰ „Ja, vojak Československej armády, vedomý si svojich občianskych a vlasteneckých povinností, slávnostne prehlasujem, že budem verný Českej a Slovenskej Federatívnej republike. Budem vojakom statočným a disciplinovaným a budem plniť ustanovenia vojenských poriadkov. Svedomite sa bude učiť ovládať vojenskú techniku a zbrane a pripravovať sa na ochranu slobody a nezávislosti Českej a Slovenskej Federatívnej republiky. Pre ochranu vlasti som pripravený nasadiť i svoj život. Tak prisahám.“

³¹ Zväzkov a útvarov na Slovensku sa týkali: 1) rozkaz prezidenta ČSFR č. 25 z 5. mája 1990 o odňatí čestného názvu „Útvar 25. februára“ 64. tankovému pluku v Leviciach a prepožičaní čestného názvu „M. R. Štefánika“ 3. školskému pluku v Piešťanoch, 2) rozkaz prezidenta ČSFR č. 15 zo 16. mája 1991 o odňatí čestného názvu „Zväzok Československo-sovietskeho priateľstva“ 13. tankovej divízii VVO, 3) rozkaz prezidenta ČSFR č. 35 z 28. októbra 1991 o odňatí historického názvu „Kyjevský, Dukelský, Ostravský zväzok“ 13. tankovej divízii VVO a prepožičaní historického názvu „Dukelská, Ostravská“ tejto divízii, ako aj prepožičaní čestného názvu „Slovenského národného povstania“ 81. samostatnej stíhacej letke Zvolen a 4) rozkaz ministra obrany ČSFR č. 43 z 15. októbra 1992 o prepožičaní historického názvu „Ružomerská“ 3. spojovacej brigáde v Ružomberku.

³² VA-CR Trnava, Zbierka rozkazov a nariadení veliteľa VVV, Rozkaz veliteľa VVO č. 023 z 21. augusta 1990.

Proces transformácie armády z nástroja totalitného režimu v ozbrojenú zložku ako garanta bezpečnosti a suverenity demokratického štátu nemohol byť dlhodobo založený len na depolitizácii armády a lojalite jej príslušníkov. Cieľovo bolo potrebné dosiahnuť stav, keď všetky funkcie armády budú v súlade s demokratickým vývojom spoločnosti. V tomto zmysle demokratizácia armády predstavovala „*revoluční rekonstrukci armády, která při respektování specifiky řízení vojenského systému jako ozbrojené organizace podřizuje armádu důsledně společenské kontrole, zejména parlamentní, staví působnost i postavení jejích příslušníků na občanský základ, s plným respektováním občanských práv a povinností, lidské důstojnosti vojáků a humaněních vztahů a podmínek výkonu vojenské služby*“.³³ Z tohto hľadiska bola demokratizácia čs. armády v roku 1990 orientovaná predovšetkým na zásadné zmeny týchto jej funkcií: 1) vonkajšej funkcie v súvislosti s globálnymi svetovými a európskymi vývojovými politickými, ekonomickými, kultúrnymi a civilizačnými trendmi, 2) vnútro politickej funkcie v kontexte s úlohou armády v demokratickom rozvoji spoločnosti, vo vzťahu k politickým stranám, občianskym iniciatívam a hnutiam, cirkvám, ekonomickým a kultúrnym aktivitám a 3) funkčné a štrukturálne zmeny vnútorného usporiadania, činností, vzťahov v rámci samotnej armády ako štátnej inštitúcie, ako ozbrojenej organizácie aj ako špecifického sociálneho subsystému celej spoločnosti.³⁴

Vyššie naznačené opatrenia a vývojové procesy armády, predovšetkým jej reorganizácia a redislokácia, depolitizácia a zmeny vo výchove vojakov, mali priamy súvis, respektíve boli súčasťou demokratizačných zmien tejto zložky tak vo vonkajšej, ako vnútornej rovine jej funkcií. Pre predstaviteľov nového spoločensko-politického systému a ich zahranično-politickú orientáciu, v ktorej sa vo vojensko-politickej oblasti zoslabovala predstava o neutralite alebo budovaní tzv. kolektívnej bezpečnosti a silnelo smerovanie do NATO, pritom nadobúdala stále viac na význame vonkajšia forma prezentácie týchto zmien. Jej konkrétnym vyjadrením sa stala účasť protichemickeho práporu čs. armády na operáciách Púštny štít a Púštna búrka v Perzskom zálive od decembra 1990 do júna 1991. Prápor s počtom osôb 208, z toho asi 50 slovenských vojakov, sa podieľal na oslobodzovaní Kuvajtu a demonštroval začlenenie sa Československa do protirackej koalície 28 krajín sveta.³⁵ Prejavom nového smerovania ČSFR bolo tiež následné vyslanie pešieho práporu do ochranných síl OSN pre bývalú Juhosláviu (UNPROFOR) na základe rozhodnutia Federálneho zhromaždenia z 23. novembra 1991 a uznesenia federálnej vlády č. 27 zo 16. januára 1992.³⁶ Prápor zložený z 500 dobrovoľníkov – vojakov z povolania a v dobrovoľnej činnej službe, z ktorých bolo viac ako 110 slovenskej národnosti – od apríla 1992 pôsobil na území dnešného Chorvátska, v oblasti tzv. Republiky Srbská krajina.³⁷ Ďalšie aktivity čs. armády v mierových silách OSN predstavovala účasť 20 dôstojníkov vo funkciách vojenských pozorovateľov v rámci mierovej misie UNTAG v Namíbii v rokoch 1989 – 1990, vyslanie šiestich vojenských pozoro-

³³ RAŠEK, ref. 6, s. 50.

³⁴ Tamže.

³⁵ Napr. KMENTA, Jaroslav – VALO, Ján – ŽELINSKÝ, Peter. *Pouštní horečka*, Praha : Želinský, 1999. ISBN 80-238-3453-3; KURUCZ, Ján. *Vojna v Perzskom zálive. Československý protichemický prápor*. Liptovský Mikuláš : Vojenská akadémia, 2000. ISBN 80-804-0119-5; PURDEK, Imrich. Československý protichemický prápor vo vojne v Perzskom zálive 1990 – 1991. In *Vojenská história*, roč. 15, 2011, č. 4, s. 139-164. ISSN 1335-3314 a Československý protichemický prápor v Perzskom zálivu. http://cs.wikipedia.org/wiki/%C4%80%C3%BD_protichemic%C3%BD_prapor_v_Persk%C3%A9m_z%C3%A1livu_1990-1991.

³⁶ VÚA-SAMO Praha, Rozkaz ministra obrany ČSFR č. 8 z 13. marca 1992. Vyslání praporu mírových sil OSN Československé armády do Jugoslávie.

³⁷ Napr. MAREK, Jindřich. Čeští vojáci a jejich zahraniční partneři v Sektoru JIH mírové mise UNPROFOR 1992-1995. In *Historie a vojenství*, roč. LXI, 2012, č. 1, s. 67-84. ISSN 0018-2583 a Najvyšší príkaz: nestrieľať. Naša jednotka mierových síl OSN pred cestou do bývalej Juhoslávie. *Národná obroda*, 11. marca 1992, s. 9.

vateľov do mierovej misie UNAWEM v Angole od roku 1989 a vyslanie skupiny pozorovateľov do Iraku na sledovanie situácie súvisiacej s problematikou Kurdov v roku 1991.

Na začiatku demokratizačného procesu v armáde existovala u nových spoločensko-politických elít snaha definovať úlohy pre túto zložku inými cestami, ako prostredníctvom existujúcich vojenských štruktúr. V polovici decembra 1989 sa najsilnejšou organizáciou ovplyvňujúcou činnosť armády stalo spomenuté Združenie vojenská obroda (ZVO). Malo celoštátnu organizačnú štruktúru na čele s výkonným výborom, od mája 1991 ústrednou radou. Základnou organizačnou jednotkou ZVO boli miestne organizácie, respektíve miestne kluby. Ich činnosť riadili okresné a krajské výbory ZVO, ktoré pracovali pri krajských a okresných vojenských správach.³⁸ V januári 1990 potom vznikla Vojenská komisia Koordinačného centra Občianskeho fóra (VKKCOF). Jej členmi boli generáli a dôstojníci z radov ZVO, ako aj študenti a mladí dôstojníci v aktívnej službe. Vplyv ZVO však postupne slabol. Dôvodom bola sčasti vnútorná politická nesúdržnosť, ale predovšetkým prístup predstaviteľov novej spoločensko-politickej garnitúry, ktorí sa pri riešení bezpečnostných otázok orientovali skôr na využitie vojenských predstaviteľov „prednovembrovej“ armády, ako na bývalých vojakov z povolania zo 60. a 70. rokov.³⁹

Veľký význam sa pripisoval zabezpečeniu civilného riadenia armády a jej kontroly ako jedného z kľúčových znakov demokratického smerovania spoločnosti.⁴⁰ Medzi najdôležitejšie opatrenia v tejto oblasti patrilo spomenuté vymenovanie prvého civilného ministra obrany L. Dobrovského v októbri 1990, reorganizácia vedenia rezortu obrany spojená s vytvorením civilno-správneho úseku⁴¹ a posilňovaním civilného prvku v personálnom obsadení funkcií, ako aj prerokovávanie a schvaľovanie rozpočtu armády a najdôležitejších otázok jej vývoja v parlamente a v činnosti branného a bezpečnostného výboru. K prehĺbeniu civilnej kontroly armády mala prispieť aj funkcia civilného generálneho inšpektora, ktorú zriadilo Federálne zhromaždenie prijatím zákona č. 540/1990 Zb. zo 6. decembra 1990. Pre nedosiahnutie zhody politických strán v otázke jeho pôsobnosti, ale predovšetkým vo výbere vhodného kandidáta⁴², však bola táto funkcia neskôr zrušená.

Podstatným prejavom demokratizácie armády a jednou z foriem jej civilnej kontroly bolo postupné otváranie sa tejto zložky verejnosti, sprevádzané rozvojom civilno-vojenských vzťahov. Na základe rozkazu ministra národnej obrany č. 34 z 18. júna 1990 bola rozkazom veliteľa okruhu č. 8 z 24. júla tohto roka zriadená Rada veliteľa VVO pre spoluprácu s verejnosťou (RPSV). Za jej predsedu bol vymenovaný náčelník štábu – 1. zástupca veliteľa VVO genmjr. Ing. Jozef Tuchyňa.⁴³ Podobné RPSV vznikali aj v jednotlivých posádkach. Ich členmi, okrem vojenských osôb, boli aj predstavitelia orgánov štátnej a verejnej správy,

³⁸ VA-CR Trnava, Zbierka rozkazov a nariadení veliteľa VVV, Rozkaz veliteľa VVO č. 021 z 3. augusta 1990, čl. 2 Zvolenie okresných výborov Združenia vojenská obroda; Sdružení Vojenská obroda informuje. In *Obrana lidu*, 13. januára 1990, s. 2 a Složení orgánů SVO. In *Zpravodaj ÚV Sdružení vojenská obroda*, 1990, č. 9, s. 24-32.

³⁹ TŮMA, Miroslav – JANOŠEC, Josef – PROCHÁZKA, Josef. *Obranná politika Československé a České republiky (1989 – 2009)*. Praha : Ministerstvo obrany ČR – Prezentační a informační centrum MO, 2009, s. 21. ISBN 978-80-7278-522-3 a RAŠEK, Zamyšlení, ref. 19, s. 34.

⁴⁰ Základným zmyslom a funkciou civilnej kontroly armády je, „aby ozbrojené sily sloužily obraně suverenity samostatného státu a nebyly zneužity pro individuální a skupinové cíle“, respektíve „zamezit samostatnému politickému rozhodování vojenských elit nebo jejich nátlaku na politické instituce a subjekty“. RAŠEK, Antonín. Význam civilní kontroly armády (Její historie a budoucnost). In *Vojenské rozhledy*, 42, 2001, č. 4, s. 50 a 53. ISSN 1210-3292.

⁴¹ TŮMA, JANOŠEC, PROCHÁZKA, Obranná, ref.39

⁴² Pozri napr. Stanovisko ministra obrany. *Obrana lidu* 26. októbra 1991, s. 2 a stenografické záznamy z rokovania 21. spoločnej schôdza Snemovne ľudu a Snemovne národov Federálneho zhromaždenia ČSSR, konanej v dňoch 3. – 13. marca 1992, dostupné na <http://www.psp.cz/eknih/1990fs/sln/stenprot/021schuz/index.htm>.

⁴³ VA-CR Trnava, f. 855/5, Zbierka rozkazov a nariadení veliteľa VVO, Rozkaz veliteľa VVO č. 8 z 24. júla 1990.

kultúrnych inštitúcií a priemyselných a iných podnikov. Činnosť RPSV bola zameraná na prehĺbenie informovanosti o stave, vývoji a činnosti armády a jej zložiek, a to tak v celoštátnom ako v regionálnom a miestnom meradle.⁴⁴ Metodickú pomoc RPSV poskytovalo oddelenie pre styk s verejnosťou na veliteľstve VVO, ktoré vzniklo 1. januára 1991. Okrem toho vykonávalo analýzu prebiehajúcich spoločensko-politických procesov a ich vplyv na realizáciu vojenskej politiky v podmienkach okruhu, zabezpečovalo tvorbu koncepcie cieľavedomého pôsobenia armády na verejnosť, vytváralo programy na posilnenie dôvery verejnosti voči armáde, koordinovalo pôsobenie velenia VVO a hromadných oznamovacích prostriedkov na teritóriu VVO a vykonávalo služby informačného strediska pre styk s verejnosťou.⁴⁵ Podobné orgány vznikli aj na stupni zväzok, v rámci útvarov, a na ich úroveň postavených vojenských zariadeniach bola vytvorená funkcia dôstojníka pre styk s verejnosťou. Významné opatrenie predstavovalo sprístupnenie vojenských priestorov a objektov členom branno-bezpečnostných výborov všetkých troch parlamentov (Federálneho zhromaždenia, Českej národnej rady a Slovenskej národnej rady, od 1. októbra 1992 Národnej rady Slovenskej republiky) a pracovníkom masovokomunikačných prostriedkov.⁴⁶ Vyjadrením nových vzťahov medzi armádou a verejnosťou boli aj dohody o spolupráci veliteľstva VVO s civilnými organizáciami a združeniami, ako napr. s Maticou slovenskou, so Združením miest a obcí na Slovensku a pod.⁴⁷

Spoločenský pohyb a otvárajúci sa priestor pre politické a občianske aktivity sa premietol do vzniku rôznych spoločenských, stavovských a iných organizácií príslušníkov armády. Podľa charakteru a zamerania činnosti mali celoarmádnou alebo teritoriálnu, respektíve národnú pôsobnosť.⁴⁸ Medzi najdôležitejšie organizácie s federálnou pôsobnosťou patrili Zväz vojakov z povolania (ZVzP), ktorého vznik sa predpokladal už v spomenutom rozkaze ministra národnej obrany č. 32 z 18. decembra 1989. ZVzP bol ustanovený na valnom zhromaždení 700 zástupcov tejto kategórie príslušníkov armády z celej ČSSR dňa 19. januára 1990 v Prahe a následne bol tento akt potvrdený na prvej riadnej celoarmádnej konferencii 24. marca tohto roka vo Vyškove. Zväz bol „nezávislou, dobrovoľnou, záujmovou, spoločenskou organizáciou s celoštátnou pôsobnosťou. Združuje vojakov z povolania a v ďalšej službe i vojenských dôchodcov bez ohľadu na ich politickú príslušnosť, náboženské

Jozef TUCHYŇA – vojak z povolania, od 1. 10. 1988 generálmajor, od 1. 11. 1990 generálporučík, od 26. 9. 1989 do 31. 12. 1991 náčelník štábu – 1. zástupca veliteľa VVO, od 2. 11. 1991 do júna 1992 veliteľ VVO, resp. VVV, následne minister vnútra SR (od 30. 9. 1992 ako generálporučík v zálohe).

⁴⁴ Pozri napr. Obnoviť dôveru voči armáde. Zasadala rada veliteľa posádky v Poprade pre styk s verejnosťou. *Dukla*, 39, č. 11, 20. mája 1991, s. 6 a Rada v nemocnici. *Dukla*, 40, č. 4, 17. februára 1992, s. 4.

⁴⁵ Armáda sa otvára informovanosti. *Obrana ľudu*, 12. apríla 1990, s. 1 a 3; Cieľ – posilniť dôveru voči našej armáde. *Dukla*, 39, č. 3, 28. januára 1991, s. 2 a Riešia aj nepríjemné a zložité problémy. *Dukla*, 39, č. 25-26, 16. decembra 1991, s. 3.

⁴⁶ Od 1. apríla 1991 mohli osoby s platným novinárskym preukazom vstúpiť do hociktorého vojenského objektu. Armáda sa otvára verejnosti. *Národná obroda*, 9. apríla 1991, s. 6.

⁴⁷ Dohoda o spolupráci medzi veliteľstvom VVO a Slovenským združením telesnej kultúry. *Dukla*, 39, č. 10, 6. mája 1991, s. 3; VA-CR Trnava, f. 855/5, Zbierka rozkazov a nariadení veliteľa VVO, Rozkaz veliteľa VVO č. 17 zo 6. augusta 1991. Dohoda o spolupráci medzi veliteľstvom VVO a Maticou Slovenskou (pozri tiež Matica a armáda. *Dukla*, 39, č. 14, 1. júla 1991, s. 2); VA-CR Trnava, f. 855/5, Zbierka rozkazov a nariadení veliteľa VVO, Rozkaz veliteľa VVO č. 28 zo 17. decembra 1991. Dohoda o spolupráci medzi veliteľstvom VVO a Združením miest a obcí na Slovensku (pozri tiež *Dukla*, 40, č. 1, 6. januára 1992, s. 3.)

⁴⁸ Ako príklad je možné uviesť tzv. Vojenské fóra, ktoré vznikali vo vojenských posádkach v Čechách a na Morave už v novembri a decembri 1989. Ich volené orgány sa obracali na KCOF a jeho Vojenské komisie, respektíve sa snažili o nadviazanie pracovných kontaktov. (STODÚLKA, ref. 15). Na Slovensku takáto forma spolupráce vojakov s OF, respektíve VPN, neexistovala.

vyznanie, vojenskú hodnosť a funkčné zaradenie.“ Za svoju úlohu považoval „presadzovať a hájiť sociálne, právne, ekonomické, pracovné, kultúrne a ďalšie oprávnené záujmy členov zväzu a to vnútri ČSLA i vo vzťahu k spoločnosti ako celku. Usilovať sa o humanizáciu výkonu vojenskej služby.“⁴⁹ Základnú organizačnú bázu ZVzP tvorila sieť klubov, ktorých členmi sa stala takmer polovica vojakov z povolania VVO. K 31. augustu 1990 existovalo na teritóriu okruhu 229 klubov s 5 201 členmi.⁵⁰ Činnosť klubov riadili ich volené rady a činnosť celého zväzu Ústredná rada ZVzP. Vojakov z povolania z útvarov dislokovaných na Slovensku v nej zastupoval plk. Ján Hadač vo funkcii prvého podpredsedu. ZVzP sa stal členom EUROMILu, ktorý združoval organizácie vojakov z povolania európskych armád.⁵¹

Podobný charakter mal aj Zväz vojenskej mládeže (ZVM), ktorý vznikol na základe záverov zhromaždenia zástupcov útvarov, škôl a zariadení 20. januára 1990 v Prahe. Predstavoval „mládežnícku organizáciu dobrovoľnú, nepolitickú, otvorenú pre všetkých mladých ľudí pôsobiacich v rezorte FMNO. Jej hlavnou úlohou nech je vyjadrovanie a obhajovanie oprávnených sociálnych, duchovných, právnych a materiálových potrieb mladých ľudí a uspokojovanie ich osobných záujmov vo voľnom čase....vytvárať priestor pre aktivitu príslušníkov ČSLA smerujúcu k humanizácii vnútorného života armády v súlade s celospoločenským demokratizačným procesom.“⁵² Činnosť ZVM opäť riadila celoštátna ústredná rada. Opierala sa o spoluprácu s hovorcami útvarových organizácií a vo vzťahu k ich štruktúre na Slovensku o Parlament ZVM Východného vojenského okruhu. Jeho členmi boli hovorcovia „slovenských“ organizácií, ktorí tiež zastupovali ich členov pri rokovaní s príslušnými veliteľmi útvarov alebo vojenských zariadení. Zasadnutia Parlamentu ZVM VVO sa uskutočňovali raz za mesiac v Trenčíne za účasti veliteľa okruhu.⁵³

Podstatne odlišná bola orientácia a činnosť Asociácie slovenských vojakov (ASV). Vznikla ako občianske záujmové združenie „všetkých slovenských vojakov bez rozdielu zaradenia, funkcie, hodnosti, odbornosti a vierovyznania, ktorí sa nikdy neskompromitovali činnosťou odporujúcou zásadám európskej morálky, mravnosti, etiky a cti a tých občanov Slovenska, ktorí majú aktívny vzťah k armáde“. Pod pojmom slovenský vojak pritom ponímala „každého občana, ktorého domovina je Slovensko, alebo kto k nemu cíti domovský vzťah, teda občanov všetkých národov a národností“.⁵⁴ Členmi ASV tak mohli byť vojací v činnej službe, v zálohe, ako aj priaznivci armády s uvedeným vzťahom k Slovensku. Ustanovujúci zjazd ASV sa konal 13. apríla 1991 v Žiline a jej prvým predsedom sa stal pplk. PharmDr. Peter Rastislav Socha. Akýmsi „duchovným otcom“ ASV však bol kpt. (neskôr major) Ing. Peter Švec, príslušník 3. školského leteckého pluku z Piešťan.⁵⁵ ASV, na rozdiel od organizácií a klubov Združenia vojenská obroda a Zväzu vojakov z povolania, nepôsobila „na pôde“ vojenských objektov, ale vo verejných priestoroch.

Cieľom ASV bola výchova k slovenskému vlastenectvu ako predpokladu „odvodeného federálneho vlastenectva“ a obrana „národných práv slovenských vojakov v súlade s našimi

⁴⁹ Založili Zväz vojakov z povolania. *Dukla*, 38, č. 4, 26. februára 1990, s. 4 a Pro všetky slušné. Minulou sobotou vznikol Svaz vojaků z povolání. *Obrana lidu*, 31. marca 1990, s. 2.

⁵⁰ Už nehrajú len druhé husle. *Dukla*, 38, č. 22, 5. novembra 1990, s. 10.

⁵¹ EUROMIL (European Organisation of Military Associations) - Európska organizácia vojenských zväzov, vznikla v roku 1972. Zväz vojakov z povolania Československej armády bol do EUROMILu prijatý na zasadnutí členských štátov, ktoré sa uskutočnilo 20. – 22. februára 1991 v Prahe. *Zpravodaj Svazu vojaků z povolání Československé armády*, 1991, č. 3, s. 1.

⁵² Aký budeš ZVM? *Dukla*, 12. februára 1990, s. 8.

⁵³ Pred nami iba Fínsko. *Dukla*, 38, č. 22, 5. novembra 1990, s. 10-11 a ZVM sa stavia na nohy. Tamže, s. 11.

⁵⁴ Za práva slovenských vojakov. *Slovenský národ*, 8. februára 1991, s. 12.

⁵⁵ Pozri Historický čin roka. Slovenský národ 19. apríla 1991, s. 1 a 12 a Senzácia nebola... *Obrana lidu*, 27. apríla 1991, s. 2.

aj medzinárodnými zákonmi a dokumentmi“.⁵⁶ Vychádzal z presvedčenia, respektíve poznania o národnej diskriminácii slovenských vojakov v rámci federálnej armády, v ktorej mal prevládať „centralizmus a duch čechoslovakizmu“.⁵⁷ Cieľovým smerovaním činnosti ASV preto malo byť vytvorenie takých podmienok v ozbrojených silách, ktoré by boli predpokladom: 1) odstránenia akejkoľvek možnosti diskriminácie v súvislosti s príslušnosťou k národu, 2) prejavov národnej hrdosti a slovenského vlastenectva, 3) odstránenia všetkých predpokladov odnárodňovania Slovákov v súvislosti so službou v armáde, 4) dostupnosti informácií vo vlasteneckom (t. j. národnom) jazyku a 5) výkonu služby slovenských vojakov na území Slovenska.⁵⁸ Neskôr, v kontexte decentralizačných tendencií štátoprávneho vývoja federácie a v nadväznosti na posilňovanie sebaurčovacích ambícií a aktivít slovenských národných orgánov, sa ciele ASV posunuli do vyššieho „levela“. Po kritike nedostatočného rozsahu a pomalého priebehu redislokácie útvarov z Čiech na Slovensko vyústili do požiadavky samostatnej vojenskej politiky a vojenskej doktríny Slovenskej republiky ako jedného z východísk „koaličnej“ vojenskej doktríny ČSFR a do požiadavky slovenskej národnej armády.⁵⁹ V parlamentných voľbách v júni 1992 niektorí členovia ASV, ktorí kandidovali za Slovenskú národnú stranu, boli zvolení do Slovenskej národnej rady.

Národnostne orientované ciele smerom k armáde a celkovej brannosti slovenského národa mali aj členovia Štefánikových légii (tiež Légia gen. Milana Rastislava Štefánika). Ako nepolitické spoločenské združenie vznikli 24. apríla 1991. Ich činnosť bola, v porovnaní s ASV, podstatne menej prezentovaná, a tým aj monitorovaná. Združenie úzko spolupracovalo s organizáciou podobného zamerania, ktorá pôsobila v časti armády dislokovanej v Českej republike pod názvom Svobodná legie (tiež Svobodné legie).⁶⁰

Výrazne sa menili právne, sociálne, kultúrne a iné podmienky vojenskej služby. Prvé zmeny boli ohlásené už niekoľkokrát spomenutým rozkazom ministra národnej obrany č. 32 z 18. decembra 1989: „Organizačne pripraviť zkrátení průběhu základní služby na 18 měsíců s účinností od 2. ledna 1990 a délku základní služby AVKVŠ (absolventov vojenských katedrií vysokých škôl – pozn. J. Š.) na 9 měsíců. Rozsah vojenské přípravy na vojenských katedrách vysokých škôl upraviť v součinnosti s MŠMT (ministerstvo školstva, mládeže a telovýchovy – pozn. J. Š.) ČSR a SSR.“⁶¹

⁵⁶ Vyhlásenie ASV. *Slovenský národ*, 15. februára 1991, s. 1.

Poznámka: Časový nesúlad zverejnenia vyhlásenia s dátumom ustanovujúceho zjazdu ASV je daný skutočnosťou, že združenie bolo na Ministerstve vnútra Slovenskej republiky riadne zaregistrované 17. januára 1991.

⁵⁷ Pozri napr. Armáda je semeniskom čechoslovakizmu. *Slovenský národ*, 1. septembra 1990, s. 1 a 6; V zajatí centralizmu. K rovnoprávnosti našej armády. *Slovenský národ*, 22. decembra 1990, s. 5; Armáda a Slováci. *Slovenský národ*, 22. decembra 1991, s. 5; Otvorený list ASV. *Slovenský národ*, 24. marca 1992, s. 11;

⁵⁸ Odpoveď na kritiku z pražského časopisu A-Report. *Slovenský národ*, 1. decembra 1990, s. 6-7 a Za práva slovenských vojakov. *Slovenský národ*, 8. februára 1991, s. 12.

⁵⁹ „Základnou podmienkou vojenskej politiky slovenských orgánov musí byť dosiahnutie stavu, aby slovenskou časťou ozbrojených síl ČaSFR disponovala vláda SR a SNR. Vojenská politika zvrchovaného národa má svoje vyjadrenie vo vojenskej doktríne...vojensko-politická časť spoločnej koaličnej doktríny ČaSFR musí jednoznačne vychádzať s národných doktrín Slovenskej republiky a Českej republiky. O vojensko-technickej časti doktríny si potom bude rozhodovať každá republika sama, aj si sama svoje ozbrojené sily financovať. Jedine vtedy bude možné hovoriť o spravodlivosti...“ Národná armáda – podmienka zvrchovanosti. *Slovenský národ*, 1. februára 1991, s. 12. Pozri aj *Slovensko, problematika armády a obrany (zborník vybraných dokumentov)*. Bratislava : Asociácia slovenských vojakov 1992 a Ďalšia porcia „bludov“? *Obrana ľudu*, 6. apríla 1991, s. 6.

⁶⁰ Aj vojak je občanom. Légie budú spolupracovať. *Národná obroda*, 21. februára 1991, s. 3, O situácii v armáde. Z rokovania výboru FZ. *Národná obroda*, 14. marca 1991, s. 1 a Nezakazovať, hľadať konsens. Podpredseda branno-bezpečnostného výboru SNR na margo ASV a Štefánikových légii. *Obrana ľudu*, 25. mája 1991, s. 3. Poznámka: Činnosť Svobodné legie bola rozkazom ministra obrany L. Dobrovského pozastavená. Dôvodom bolo podozrenie z porušovania zákona niektorými jej členmi.

⁶¹ VÚA – SAMO Praha, Rozkaz ministra národnej obrany ČSSR č. 32 z 18. prosince 1989.

Zmeny v dĺžke vojenskej služby sa začali realizovať uznesením vlády ČSSR č. 17 zo 17. januára 1990, ktoré ich však riešilo pomerne zložitým spôsobom: 1) na deväť mesiacov bola stanovená dĺžka vojenskej služby absolventov vysokých škôl, zaradených do vojenskej prípravy, absolventov vysokých škôl v cudzine a absolventov bohosloveckých fakúlt, ďalej žien, ktoré do armády vstúpili dobrovoľne a vojakov, ktorí sa zaviazali na ďalšiu službu; 2) osemnásť mesiacov mala trvať dĺžka vojenskej služby ženatých vojakov, vojakov s podstatne zníženou zdravotnou klasifikáciou a vojakov so závažnými sociálnymi alebo rodinnými dôvodmi; 3) po 22 mesiacoch mali byť prepustení vojaci, ktorí nastúpili na základnú službu v roku 1988 a 4) po 20 mesiacoch mohli byť prepustení vojaci nastúpení v roku 1989. Uznesenie vlády bolo do praxe aplikované nariadením náčelníka Generálneho štábu ČSĽA č. 1 z 18. januára 1990, a to dňom 29. januára tohto roka.⁶²

Zákonom č. 72 zo 14. marca 1990, ktorým sa menil a dopĺňal platný branný zákon č. 92/1949 v znení neskorších úprav, bola dĺžka základnej vojenskej služby stanovená na 18 mesiacov. Následne, uznesením č. 230 z 11. júna 1990, vláda ČSFR svoje uznesenie z januára tohto roka zmenila a doplnila. Dňom 1. júla 1990 dĺžku základnej vojenskej služby, vo všeobecnosti skrátenú na 18 mesiacov, spresnila takto: 1) deväť mesiacov pre vojakov, ktorí sa zaviazali k ďalšej službe a pre ženy, ktoré dobrovoľne vstúpili do armády, 2) jedenásť mesiacov pre absolventov vysokých škôl zaradených do vojenskej prípravy zakončenej záverečnými skúškami a 3) dvanásť mesiacov pre absolventov vysokých škôl po štátnej skúške.⁶³ Nasledujúca novela branného zákona z 15. mája 1991 potom predĺžila vekovú hranicu pri povolani odkladov základnej a náhradnej služby z 22 na 25 rokov a u študentov vysokých škôl z 28 na 30 rokov.

Predmetná novela upravila aj dĺžku cvičení vojakov v zálohe tým, že ju skrátila o štyri týždne. Podľa nej boli: 1) vojaci, slobodníci a poddôstojníci v zálohe povinní vojenskými cvičeniami v úhrnnom čase 12 týždňov; 2) vojaci v zálohe, ktorí konali základnú (náhradnú) službu kratšiu ako tri štvrtiny tejto služby, povinní vojenskými cvičeniami v úhrnnom čase 16 týždňov a 3) generáli, dôstojníci a práporčíci v zálohe povinní vojenskými cvičeniami v úhrnnom čase 16 týždňov, pričom sa im do tohto času započítavali vojenské cvičenia, ktoré vykonali ako príslušníci mužstva alebo poddôstojníci. Novela branného zákona súčasne stanovila, že „*Vláda Českej a Slovenskej Federatívnej republiky ustanoví nariadením počet vojenských cvičení, pričom určí za akých podmienok môže Federálne ministerstvo obrany ustanoviť dĺžku a dobu konania jednotlivých cvičení a odpustiť konanie vojenského cvičenia alebo jeho časti a ustanoviť, v ktorých prípadoch možno vykonanú mimoriadnu alebo zvláštnu službu započítať ako vojenské cvičenie.*“⁶⁴

V nadväznosti na zmeny v brannom zákone bola dĺžka riadnej dovolenky vojakov základnej služby stanovená na 15 dní za každých 9 mesiacov služby, s tým, že si jej adekvátnu časť mohli vyberať už po troch mesiacoch od nástupu do armády.⁶⁵ V septembri 1990 a následne, na základe uznesenia spoločnej schôdze branno-bezpečnostných výborov Snemovne ľudu a Snemovne národov Federálneho zhromaždenia v dňoch 14. – 16. decembra 1990, vláda upravila výšku mesačného služného vojakov v základnej a náhradnej službe a vojakov

⁶² TOMEK, Prokop. Možnosti odpírání, vyhýbání se základní vojenské službě a vojenská práce v letech 1969 – 1992. In *Historie a vojenství*, roč. LXII, 2013, č. 2, s. 16. ISSN 0018-2583.

⁶³ Tamže.

⁶⁴ Zákon č. 227/1991 Zb. ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 92/1949 Zb. branný zákon v znení neskorších predpisov. www.zakonypreludi.sk. Pozri tiež Vojenských cvičení méně a kratší. *Hospodářské noviny*, 18. apríla 1991, s. 3.

⁶⁵ Pozri napr. Změny, na které se čekalo. *Obrana lidu*, 24. marca 1990, s. 2 a Vitaj nový vojak! *Dukla*, 9. apríla 1990, s. 2.

v zálohe povolaných na cvičenie. Nové finančné náležitosti týchto kategórií vojakov boli stanovené takto: vojak 190,- Kčs, slobodník 250,- Kčs, desiatnik 320,- Kčs, čatár 380,- Kčs, rotný 400,- Kčs, rotmajster 450,- Kčs, nadrotmajster 800,- Kčs, podpráporčík 550,- Kčs, práporčík 600,- Kčs, nadpráporčík 650,- Kčs, podporučík 500,- Kčs, poručík 600,- Kčs, nadporučík 700,- Kčs, kapitán 800,- Kčs, major 900,- Kčs, podplukovník 1 000,- Kčs a plukovník 1 100,- Kčs.⁶⁶ Zmeny vo finančnom a materiálnom zabezpečení vojakov, ako aj s tým súvisiace opatrenia, boli legislatívne ošetrené prijatím zákona č. 480 z 2. októbra 1992 o hmotnom zabezpečení vojakov a žiakov ozbrojených síl a ich zodpovednosti za škodu.

Spomenutým zákonom č. 72 zo 14. marca 1990 bol znížený a obmedzený tiež rozsah využívania vojakov na rôznu výpomoc v národnom hospodárstve, bolo deklarované, že výkon ústavou zaručených slobôd môže byť vojakom v činnnej službe obmedzený len na základe zákona, bola im zaručená sloboda prejavu náboženského vyznania vrátane účasti na náboženských obradoch a duchovným štátom uznaných cirkví bol umožnený vstup do vojenských objektov.⁶⁷ Rušila sa aj povinnosť občanov žiadať orgány vojenskej správy o povolenie, respektíve súhlas pri cestovaní a vystaňovaní do cudziny, a úplne novým spôsobom sa riešili otázky povolávania na vojenské cvičenia poslancov, odborových funkcionárov a funkcionárov politických strán a hnutí počas poslaneckého obdobia, štrajku alebo volebnej kampane.

Novela branného zákona zo 14. marca 1990 uzákonila tiež možnosť civilnej služby, ktorá bola konkretizovaná zákonom č. 73 schválenom toho istého dňa. Civilná služba v ňom bola definovaná ako „verejnoprospešná služba občana, ktorou je ...povinný, ak mu náboženské vyznanie alebo morálne presvedčenie bráni vo výkone vojenskej činnnej služby“. Mala sa vykonávať „formou pomocných činností v organizáciách nezainteresovaných na zisku, a to v oblasti zdravotníctva, sociálnej oblasti, v oblasti ochrany životného prostredia, pri likvidácii následkov živelných pohrôm a v iných všeobecnoprospešných činnostiach, ktoré ustanoví vláda...“⁶⁸ Zákon stanovil, že doba civilnej služby je o polovicu dlhšia ako „vojenská činnná služba, namiesto ktorej sa vykonáva“. Mechanizmus „výmeny“ vojenskej činnnej služby za civilnú bol veľmi jednoduchý. Záujemcovi stačilo odmietnuť vojenskú činnnú službu písomným vyhlásením s uvedením dôvodu a zaslať ho na príslušnú okresnú vojenskú správu (OVS), nestanovil však lehotu na jej podanie. OVS potom vyhlásenie postúpila príslušnému národnému výboru v mieste, kde mal žiadateľ trvalý pobyt. Národný výbor následne občanovi vydal povolávací rozkaz na nástup civilnej služby. Mohol mu tiež povoliť odklad alebo prerušenie výkonu civilnej služby, respektíve ho zbaviť tejto povinnosti, ak sa stal trvale neschopný na jej vykonávanie. Konkrétny administratívny postup pri realizácii zákona usmerňovala smernica náčelníka generálneho štábu č. 11 z 12. apríla 1990.⁶⁹

Benevolencia podmienok nástupu na civilnú službu spôsobovala od začiatku rad problémov a ťažkostí. Vysoký počet žiadateľov viedol k nedostatku nováčikov, a tým negatívne

⁶⁶ Vojákům více. *Hospodářské noviny*, 25. apríla 1991, s. 2.

⁶⁷ S obnovou náboženskej slobody vojakov úzko súviselo obnovovanie a postupné prehlbovanie vzťahov medzi vojenskými a cirkevnými orgánmi. Príkladom toho bolo aj členstvo Msgr. Jána Sokola, metropolitu Slovenska, v Rade veliteľa VVO pre spoluprácu s verejnosťou (Prehlbovať spoluprácu cirkvi a armády. *Dukla*, 4. novembra 1991, s. 5). V armáde začali pracovať prví poradcovia pre spoluprácu s cirkvami a pre duchovnú starostlivosť o vojakov, a skúsenosti pre túto oblasť sa preberali aj z iných armád, predovšetkým armád členských štátov NATO. Pozri LANĀKA, Jiří. *Fenomén náboženství v ozbrojených složkách. Možnosti kaplanství u PČR na základe reflexe zkušeností DS AČR* (Diplomová práca). České Budějovice, Jihočeská univerzita, Teologická fakulta, Katedra praktickej teologie 2010, s. 16-18. (dostupné na theses.cz/id/eikUwf/?lang=cs;url=%2FeikUf%2F).

⁶⁸ Zákon č. 73 zo 14. marca 1990 o civilnej službe. www.zakonypreludi.sk.

⁶⁹ Ref. 62.

ovplyvňoval možnosti zabezpečiť obsadenie stanovených funkcií v jednotkách⁷⁰ a zvyšoval požiadavky na rozsah výcvikových a iných úloh vojakov v činnnej službe, čím obmedzoval aj ich osobné voľno. Súčasne sa ukázala nepripravenosť civilného sektora na vytvorenie vhodných pracovných miest na výkon civilnej služby. Výsledkom bola narastajúca kritika zákona č. 73/1990 Zb.⁷¹ Na jej základe parlament ČSFR prijal 12. decembra 1991 nový zákon o civilnej službe, ktorý legislatívne zakotvil povinnosť občana podliehajúceho vojenskej odvodnej povinnosti túto službu vykonať, ak z dôvodu výhrady svedomia alebo náboženského vyznania odmietne nastúpiť na vojenskú základnú (náhradnú) službu či vojenské cvičenie. Dĺžku civilnej služby zákon nemenil. Dôležité však bolo ustanovenie o časovej lehote podania prehlásenia o odopretí vojenskej činnnej služby, ktorú zákon stanovil na 30 dní pre odvedenca od skončenia odvodového konania, na 5 dní pre odvedenca, ktorému bol povolený odklad a skončil dôvod odkladu a termín do 31. januára kalendárneho roka pre vojaka v zálohe.⁷²

Demokratizačný vývoj vnútroarmádneho organizmu, spojený so zavádzaním prvkov humanizácie, ovplyvnil rozkaz ministra národnej obrany č. 27 z februára 1990 o opatreniach na demokratizáciu života príslušníkov armády. Na podmienky VVO ich rozvádzal rozkaz veliteľa okruhu č. 02 zo 16. marca toho roka. V úvode zdôrazňoval, že demokratizačný proces sa uskutočňuje v podmienkach nedeliteľnej veliteľskej právomoci a prísneho vojenského režimu, ktoré sú predpokladom úspešného plnenia úloh a nemôžu byť narušené. V tomto zmysle nariaďoval veliteľom a náčelníkom všetkých stupňov velenia „*trvalo v riadiacej a výchovnej práci presadzovať požiadavky zákonnosti, morálky a právnej výchovy u podriadených. Účinne bojovať proti všetkým prejavom protispoločenského jednania, ktoré narušuje normy spoločenských, demokratických i humánnych vzťahov medzi príslušníkmi jednotiek a veliteľského zboru. Rozhodne vystupovať proti všetkým prejavom jednania, ktoré sú v rozpore s ustanovením služobných predpisov.*“⁷³ Dôraz kládol najmä na zvýšenie úlohy nižších veliteľov, osobitne poddôstojníkov základnej služby a absolventov VKVŠ. Pre posilnenie ich postavenia vo vojenských kolektívoch a vytvorenie lepších podmienok pre ich činnosť ukladal zabezpečiť oddelené ubytovanie absolventov VKVŠ a poddôstojníkov od mužstva, stravovanie absolventov VKVŠ a poddôstojníkov, ktorí vykonávajú dôstojnícke alebo práporčícke funkcie, poskytovať v jedálňach vojakov z povolania a diferencovať výstroj absolventov VKVŠ podľa zastávanej funkcie. V ďalšom konkretizoval podmienky zabezpečenia náboženských slobôd vojakov, ako aj podmienky zabezpečenia časového priestoru pre osobné voľno vojakov základnej služby a žiakov vojenských škôl. Zamestnanie výcvikového dňa v jednotkách sa malo končiť vyhlásením rozkazu a bojového rozdelenia. Nasledujúce osobné voľno vojakov nemalo byť narušované a účasť na výchovných, kultúrnych a športových akciách, ktoré by organizovali velitelia, náčelníci a výchovní či kultúrni pracovníci, mala byť založená na zásade dobrovoľnosti. Rozkaz veliteľa okruhu „vylepšoval“ tiež podmienky udeľovania vychádzok absolventom VKVŠ a poddôstojníkom, na ktoré mohli odchádzať v civilnom odeve.

Pomerne malý rozsah a pomalé tempo realizácie uvedených opatrení sa stali terčom

⁷⁰ Pre nedostatok nováčikov bolo v útvaroch Východného vojenského okruhu okrem iného vážne ohrozené splnenie smerných čísel prípravy špecialistov, predovšetkým vodičov BVP a tankov. VA-CR Trnava, f. 855, šk. Zasadnutie Vojenskej rady veliteľa VVO 29. júna 1990 – Splnenie úloh výchovy a výcviku za prvé dva mesiace letného výcvikového obdobia výcvikového roku 1989/1990.

⁷¹ Ref. 62, s. 18-19.

⁷² Zákon č. 18/1992 Zb. z 12. decembra 1991 o civilnej službe. www.zakonypreludi.sk a ref. 62, s. 19.

⁷³ VA-CR Trnava, f. 855/5, Zbierka rozkazov a nariadení veliteľa VVO, Rozkaz veliteľa VVO č.082 zo 16. marca 1990.

kritiky tak z radov vojakov, ako prívržencov radikálnejších zmien v civilnom sektore. V dôsledku toho minister národnej obrany rozkazom č. 16 z 28. marca 1990 uložil vykonať opatrenia na ďalšie prehlbovanie demokratizačného procesu v armáde. Na jeho základe veliteľ VVO genmjr. Ing. Imrich Andrejčák⁷⁴ svojím rozkazom č. 010 z 11. apríla 1990 zriadil pracovnú komisiu s úlohou riadiť a koordinovať demokratizačný proces vo vojskách. Za predsedu komisie vymenoval genmjr. J. Tuchyňu a za členov komisie pracovníkov jednotlivých oddelení veliteľstva a štábu okruhu. Na činnosti komisie sa okrem toho mali podieľať aj predseda ZVZP veliteľstva VVO plk. Ing. Ján Repašský a zástupcovia Odborového zväzu pracovníkov ČSA a Ústrednej rady SVM.⁷⁵

Opatrenia na demokratizáciu a humanizáciu vojenskej služby zhŕňal a ďalej rozvíjal rozkaz ministra národnej obrany č. 27 z mája 1990. Hlavným dôvodom jeho vydania bola skutočnosť, že demokratizačné a humanizačné opatrenia neboli v súlade s platnými základnými poriadkami a predpismi. So súhlasom prezidenta ČSFR preto minister svojím rozkazom stanovil výnimky, respektíve úpravy týchto poriadkov a vnútorných vojenských predpisov, a to s účinnosťou od 1. júna 1990. Okrem už uvedených opatrení rozkaz ďalej ukladal: 1) zrušiť udeľovanie vychádzok podľa poradia; vojaci a poddôstojníci nezaradení do celodennej zmeny a bojového rozdelenia mohli po skončení zamestnania odísť na vychádzku, 2) povoliť vyplácanie peňažitej náhrady za neodobranú stravu pri udelení vychádzky, 3) zaviesť pohyblivú dobu zamestnania pre vojakov z povolania a v ďalšej službe, 4) vojakom z povolania a v ďalšej službe nezaradených do bojovej pohotovosti povoliť opustenie posádky bez súhlasu nadriadeného, 5) vojakom základnej služby skrátiť dobu ranného cvičenia na 20 minút a zrušiť ranné cvičenie v dňoch pracovného pokoja, zrušiť povinnú účasť dôstojníkov a príporčíkov – poslucháčov vojenských škôl na rannom cvičení a večerných previerkach, 6) talentovaným poslucháčom umožniť štúdium podľa individuálnych plánov a účasť na konkurzných konaniach na priame zaradenie do pedagogických funkcií alebo do vedeckej prípravy a 7) v posádkach podľa konkrétnych podmienok organizovať psychologickú a právno-poradenskú službu.⁷⁶

Dočasná úprava základných poriadkov platila do konca mája 1992. Dňom 1. júna uvedeného roka začal platiť nový Základný poriadok ozbrojených síl Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky s označením Zák1-1. Nahrádzal doterajšie základné poriadky a stanovil zásady právneho pomeru vojakov v činnnej službe, včítane disciplinárneho práva, ako aj pravidlá výkonu a režimu vojenskej služby a života vojakov zodpovedajúce novým spoločenským pomerom.⁷⁷

Demokratizačné procesy, samozrejme, ovplyvnili aj oblasť vojenského školstva. Okrem podstatnej redukcie školských zariadení, ktorá súvisela s novými personálnymi podmienkami vývoja armády, ako aj už spomenutých celoarmádnych demokratizačných a humanizačných opatrení, zásadným posunom bolo ich „scivilňovanie“. Netýkalo sa to len otázky uvoľnenia vojenského režimu. Predovšetkým išlo o užšie prepojenie vojenských škôl s civilným sektorom a navodenie stavu ich konkurencie s civilnými školami. Významné miesto z tohto

⁷⁴ Imrich ANDREJČÁK – vojak z povolania, od 1. 5. 1982 generálmajor, od 1. 5. 1990 generálporučík, od septembra 1989 do októbra 1990 veliteľ VVO, od novembra 1990 námestník ministra obrany ČSFR, od 2. júla 1992 minister obrany ČSFR (týmto dňom sa skončil aj služobný pomer vojaka z povolania a bol prepustený do zálohy).

⁷⁵ VA-CR Trnava, f. 855/5, Zbierka rozkazov a nariadení veliteľa VVO, Rozkaz veliteľa VVO č.010 z 11. apríla 1990.

⁷⁶ Opatření k demokratizaci a humanizaci služby v čs. armáde. Rozkaz ministra národní obrany ČSFR číslo 27. *Obrana lidu*, 19. mája 1990, s. 2.

⁷⁷ Základní řád ozbrojených sil České a Slovenské Federativní Republiky. Praha : MO ČSFR 1992. Pozri tiež Bez urážek a ponižování. *Obrana lidu*, 23. mája 1992, s. 6.

hládiska malo prijatie zákona č. 120/1990 o vysokých školách, na základe ktorého boli na vojenských vysokých školách v Bratislave, Žiline, Liptovskom Mikuláši a Košiciach⁷⁸ zvolené prvé akademické orgány a zvolení, respektíve vymenovaní, prví akademickí funkcionári. Boli zavedené nové študijné odbory, prijaté nové študijné, konkurzné, skúšobné a iné poriadky a uskutočnila sa reorganizácia katedier a ďalších školských štruktúr. Mimoriadny význam potom mala ponuka rezortu obrany Ministerstvu školstva, mládeže a športu SR na prípravu civilných študentov na vojenských stredných a vysokých školách a následné uzatvorenie príslušnej dohody v máji 1991. Prví civilní študenti využili túto možnosť už od septembra 1991. Po skončení štúdia, počas ktorého sa na nich nevzťahovali vojenské poriadky, mali získať absolventský doklad rovnocenný s dokladmi civilných škôl. Napríklad absolventi VVPS v Bratislave diplom absolventa filozofickej fakulty. Na druhej strane sa však absolventom – letcom VVLS v Košiciach, vojakom z povolania, vydával aj civilný pilotný diplom.⁷⁹

V dynamických a často dramatických podmienkach spoločenského a armádneho vývoja sa ukázalo ako veľmi prínosné organizovanie psychologických a právno-poradenských služieb, spomenuté v rozkaze ministra obrany z mája 1990. Nadväzovalo na nariadenie náčelníka generálneho štábu č. 6 z 26. marca 1990, ktoré ukladalo: „*Na jednotlivých stupňoch velenia (do pluku vrátane) vytvárať poradné, konzultatívne skupiny pre sociálnu psychológiu a právnu výchovu a postupne rozvíjať ich činnosť. Vo veľkých posádkach zriaďovať linky dôvery so stálou službou...*“⁸⁰ Poslaním tejto služby bolo pomôcť jednotlivcom a kolektívom, ktoré sa dostali do osobných, vzťahových a psychických problémov, ale aj problémov súvisiacich s výkonom vojenskej služby. Výkonom poradenskej služby boli poverovaní odborne a metodicky pripravení pracovníci výchovy a kultúry (sociálneho riadenia) a ďalej psychológovia, sociológovia, právnici a lekári. V rámci VVO bola poradenská služba zriadená v posádkach Bratislava, Trenčín, Martin, Prešov, Košice, Liptovský Mikuláš, Nitra, Topoľčany, Poprad, Žilina, Banská Bystrica, Nové Mesto nad Váhom, Kežmarok, Michalovce, Humenné, Trebišov, Sereď a Levice.⁸¹ V prípade potreby členovia vojenskej poradenskej služby spolupracovali s civilnými poradnými službami a linkami dôvery, ktoré boli vytvorené v každom krajskom a okresnom meste.

Tienistou stránkou prebiehajúcich demokratizačných a humanizačných zmien v spoločnosti bolo časté narušanie občianskeho spolunažívania a páchanie trestnej činnosti niektorými jednotlivcami aj skupinami. Tieto negatívne javy, ktoré vyplývali najmä z nesprávneho ponímania „uvolňovania“ atmosféry spoločenského vývoja, neobišli ani armádu. Jej prejavmi bola predovšetkým tendencia narastania počtu prípadov porušovania vojenskej disciplíny a vojenských trestných činov. Situáciu v jednotkách a útvaroch VVO názorne dokumentuje napríklad stav za obdobie od novembra 1991 do januára 1992, keď u 2 855 kontrolovaných vojakov na verejnosti kontrolné orgány zistili 858 nedostatkov, z toho 619 prípadov (72, 14 percenta) porušenia ustrojovacej disciplíny. Ďalším vážnym problémom boli straty a krádeže. Najčastejšie išlo o výstrojný a osvetový (televízory, magnetofóny) materiál, kde bolo zaznamenaných 15 prípadov so súhrnnou škodou cca 120 000,-Kčs, pohonné hmoty

⁷⁸ Vysoká vojenská pedagogická škola v Bratislave, Vojenská fakulta Vysokej školy dopravy a spojov v Žiline, Vysoká vojenská technická škola v Liptovskom Mikuláši a Vysoká vojenská letecká škola v Košiciach.

⁷⁹ Civilní študenti na vojenské školy, *Národná obroda*, 17. mája 1991, s. 3; Ponuka civilným študentom. Možnosť štúdia na Vysokej vojenskej pedagogickej škole. *Národná obroda*, 18. júna 1991, s. 6; S civilným pilotným diplomom. Redukcia vojenského leteckého školstva, *Národná obroda*, 25. mája 1992, s. 13 a Dosiahnuť kontinuitu školstva. Aby sa absolventi vojenských škôl uplatnili aj v civile. *Dukla*, 3. júna 1991, s. 1-2.

⁸⁰ Citované podľa Máte osobný, vzťahový, psychický...PROBLÉM? *Dukla*, 13. augusta 1990, s. 14.

⁸¹ VA-CR Trnava, f. 855/5, Zbierka rozkazov a nariadení veliteľa VVO, Rozkaz veliteľa VVO č.023 z 21. augusta 1990

(PHM) – 8 prípadov so škodou cca 7 000,-Kčs a stavebno-ubytovací materiál. Z hľadiska spoločenského nebezpečenstva boli osobitne závažné straty a krádeže zbraní, trhavín a munície. V predmetnom období došlo v pôsobnosti veliteľstva VVO, respektíve Vojenského veliteľstva Východ, k trom takýmto prípadom. Okrem iného to bola krádež dvoch tankových guľometov z tankov na strelnici 64. tankového pluku v Leviciach. Pokračovala tak „reťaz“ mimoriadnych udalostí z predchádzajúcich mesiacov. Za rok 1991 boli zo strážených alebo inak zabezpečených objektov a útvarov VVO odcudzené štyri pištole vz. 52, tri signálne pištole, dva samopaly vz. 58, dva samopaly vz. 61 (Škorpión), dva ručné granáty RG-4 a 200 granátov F-1. Z tohto „arsenálu“ sa podarilo nájsť všetky signálne pištole, samopaly vz. 58 a jednu pištoľ vz. 52.⁸²

Samostatnú kapitolu predstavovali zbehnutia alebo svojvoľné odlúčenia vojakov od útvarov, ktorých len v novembri a decembri 1991 bolo sedem. Počas vianočných sviatkov bolo okrem toho zistených 70 prípadov oneskoreného návratu vojakov k jednotke z riadnej dovolenky, voľna k opusteniu posádky (VOP) alebo vychádzky.⁸³ U viacerých útvarov nastali prípady šikanovania „mladších“ vojakov zo strany poddôstojníkov a vojakov starších nástupných termínov.

Od roku 1990 sa v spojitosti s armádou začalo hovoriť o jej profesionalizácii. Bol spracovaný návrh komplexného programu profesionalizácie, ktorý mal byť na začiatku roka 1992 predložený Rade obrany štátu (ROŠ). Ak v roku 1991 mala čs. armáda okolo 162 000 mužov, z toho asi 53 900 vojakov z povolania, tak uvedený návrh počítal s tým, že do roku 1993 pri poklese celkových počtov armády na 140 000 mužov bude približne 60 000, t. j. takmer 43 percent, profesionálov. Do roku 1995 sa potom úroveň profesionalizácie armády mala zvýšiť na 60 – 65 percent.⁸⁴

Delenie federálnej armády

Sprievodným javom spoločenského a politického vývoja po novembri 1989 bolo narastajúce napätie v česko-slovenských vzťahoch. Vychádzalo z rozdielneho prístupu českej a slovenskej politickej reprezentácie k ekonomickej transformácii a budúcemu fungovaniu štátu, pričom k „hnacím motorom“ patrila aj vlna národno-emancipačných a štátotvorných ambícií Slovákov, doplnená niektorými prejavmi nacionalizmu v oboch národných republikách. Dôsledkom bol vznik krízou hroziacich situácií alebo ich náznakov, ako tomu bolo v súvislosti s voľbou prezidenta republiky v decembri 1989, tzv. pomlčkovou vojnou v sporoch o názov spoločného štátu na jar 1990 a rokovaním o kompetenčnom zákone či o návrhu štátnej zmluvy medzi ČR a SR v priebehu tohto a nasledujúceho roka. Po parlamentných voľbách v júni 1992 miera tolerancie na oboch stranách dosiahla nulovú úroveň. Rozdielne predstavy nových hlavných politických subjektov v oboch republikách, t. j. Občianskej demokratickej strany a Kresťanskodemokratickej strany v ČR a Hnutia za demokratické Slovensko v SR, o ďalšom modeli federácie nasmerovali krivku vývoja spoločného štátu Čechov a Slovákov prudko dole. Po vyhlásení Deklarácie SNR o zvrhovanosti Slovenskej republiky 17. júla 1992 už bolo zrejmé, že jedinou cestou riešenia danej situácie

⁸² V Krádež pozerá vojakom až do kuchyne. Namiesto disciplíny lajdáctvo? *Národná obroda*, 17. januára 1991, s. 13; O stave vojenskej disciplíny. *Dukla*, 3. februára 1992, s. 7 a Keď pohár pretečie. *Dukla*, 17. februára 1992, s. 1-2.

⁸³ O stave vojenskej disciplíny. *Dukla*, 3. februára 1992, s. 7.

⁸⁴ Postupná profesionalizace armády. *Hospodářské noviny*, 7. novembra 1991, s. 3 a BROUSIL, Zdeněk. Před 15 lety proběhlo rozdělení československé armády. In *Atm*, XXXIX, 2008, č. 1, s. 15. ISSN 1802-4823.

môže byť rozdelenie ČSFR na dva samostatné štáty. Dňa 1. septembra 1992 SNR prijala Ústavu SR, ktorá bola ďalším krokom k nezávislej SR. Po schválení nového kompetenčného zákona (ústavný zákon č. 493/1992 Zb.), ktorý odobral federálnym úradom posledné zvyšky kompetencií, bol 13. novembra prijatý zákon o rozdelení majetku federácie (ústavný zákon č. 541/1992 Zb.) a 18. novembra tohto roka aj zákon o jej zániku. Ako ústavný zákon č. 542/1992 Zb. deklaroval, dňom 31. decembra 1992 o 24,00 hod. Česká a Slovenská Federatívna Republika zanikli a vznikli dva nové samostatné a suverénne štáty – Česká republika a Slovenská republika.⁸⁵

V súvislosti s možnosťou rozpadu federácie po parlamentných voľbách sa, samozrejme, uvažovalo aj nad problematikou prípadného delenia armády. Istú „predvídavosť“ v tomto zmysle prejavil najmä nový predseda vlády SR Vladimír Mečiar. Pri formovaní federálnej vlády do funkcie ministra obrany presadil už spomenutého I. Andrejčáka ako odborníka, ktorý „v prípade, že nastane rozpad štátu – zaručí kvalifikované a pomerné rozdelenie federálnej armády“.⁸⁶ Zvažovali sa, najmä na českej strane, aj možné dôsledky delenia federácie a jej armády, ktoré vyúsťovali zväčša do negatívnych záverov, a to v piatich základných kategóriách: geopoliticko-strategickej, vojensko-politickej, organizačno-riadiacej, technicko-materiálnej a ekonomickej.⁸⁷ K tomu pristupovali obavy z dopadu delenia na ľudský faktor v armáde.⁸⁸ Samostatnú oblasť potom tvorili úvahy o variantoch delenia federálnej armády a ďalších perspektívach. Okrem iného sa diskutovalo aj o možnosti tzv. „mini NATO“, t. j. existencie dvoch národných armád so spoločným velením, či o predpokladanej časovej dĺžke procesu delenia, kde sa nevyklúčovalo ani to, že môže ísť dlhodobú, niekoľkoročnú záležitosť.⁸⁹

O rozdelení federálnej armády sa začalo hovoriť už na konci leta 1992 a na zasadnutí Rady obrany štátu 28. septembra tohto roka boli schválené zásady a princípy delenia. Hnuteľný majetok, t. j. všetkých druhov bojovej a inej techniky, ručných zbraní, munície, technického a tylového materiálu a pod. sa mal deliť v pomere 2 : 1⁹⁰ (výnimkou boli lietadlá MiG-29, pre ktoré bol stanovený pomer delenia 1 : 1 a lietadlá MiG-23, ktoré si všetky ponechala česká strana) podľa počtu obyvateľov oboch republík. V prípadoch, keď ho nebolo možné použiť, sa mal prepočítavať koeficient finančnej a bojovej hodnoty zbraní a techniky podľa typov, modifikácií, opotrebovania a pod. Pri delení majetku sa malo prihliadať na jeho funkčnosť, a to predovšetkým pri zbraňových systémoch protivzdušnej obrany a letectva,

⁸⁵ V RYCHLÍK, Jan. *Rozdělení Česko-Slovenska 1989 – 1992*. Praha : Vyšehrad, 2012. ISBN 978-80-7429-296-5; VODIČKA, Karel (eds.). *Dělení Československa: 10 let poté...* Praha : Volvox Globator, 2003. ISBN 80-7207-479-2; SRB, Vladimír – VESELÝ, Tomáš. *Rozdělení Československa*. Bratislava : Karpaty-infopress 2004. ISBN 80-968-533-35x a HAKAUF, Maerlin. *Dělení Československa aneb vztahy mezi Čechy a Slováky v letech 1989 až 1992*. <http://www.e-polis.cz/politicke-teorie/583-deleni-ceskoslovenska-aneb-vztahy-mez-ic-echy-a-slovak-ya-v-letech-1989-az-1992.htm>.

⁸⁶ Minister obrany Ing. Imrich Andrejčák hovorí: Neverím v rozdelenie, no podriadiť sa mu. *Obrana lidu*, 25. júla 1992, s. 6.

⁸⁷ JANDA, Jaroslav. Co vojáky čeká, když dojde k dělení. *Obrana lidu*, 18. júla 1992, s. 6.

⁸⁸ Nejen tanky a letadla. *Obrana lidu*, 18. júla 1992, s. 3; „Strach“ z diletantismu. *Obrana lidu*, 3. októbra 1992, s. 6 a Co zdědí národní armády? *Obrana lidu*, 14. novembra 1992, s. 6.

⁸⁹ Společné velení? Ano, ale... *Obrana lidu*, 3. októbra 1992, s. 3 a ŽIAK, Jozef. Ako sa rodila Armáda SR (rozhovor s prvým veliteľom Armády SR genmjr. v. v. Júliusom Humajom). In *Atm*, XXXIX, 2008, č. 2, s. 90-91. ISSN 1802-4823.

⁹⁰ Posudzovali sa aj iné varianty. Z českej strany sa objavovali návrhy na delenie v pomere 3 : 1 alebo 2,5 : 1, zo slovenskej strany zasa nároky na finančnú kompenzáciu vo výške až 60 miliárd Kčs za výraznejšie väčšiu časť vojenských nehnuteľností v západnej časti federácie. Pozri napr. ŽIAK, ref. 90; Problém dělení knedlíko-haluškového majetku. *Obrana lidu*, 17. októbra 1992, s. 3 a JANCURA, Vladimír. Niet brata tam, kde ide o majetok. Dostupné na <http://spravy.pravda.sk/domace/clanok/251868-niet-brata-tam-kde-ide-o-majetok/>

kde bolo dôležité zachovať ich funkčné celky.⁹¹ Náklady na rozdelenie armády sa hradili z vojenského rozpočtu. Na nehnuteľný majetok, t. j. kasárenské objekty, vojenské letiská, sklady, cvičiská a pod., sa podľa ústavného zákona o delení majetku vzťahoval územný princíp, a preto nepodliehal deleniu.

Vláda ČSFR súčasne uložila ministerstvu obrany, aby do 30. októbra spracovalo harmonogram vyrovnania a presunov techniky a materiálu medzi Českou republikou a Slovenskou republikou, ktorý by sa začal plniť už od 1. novembra. V prípadoch, keď by to bolo možné a výhodné, sa mali presuny začať okamžite. Rozdelenie hlavných druhov materiálu sa malo skončiť do 31. decembra. Ak by to bolo nevyhnutné (napr. pokiaľ si Slovenská republika nevytvorí podmienky pre uloženie špeciálnej techniky), časť materiálu mohla byť podľa zmluvných podmienok uložená a ošetrovaná v pôvodných priestoroch. Vláda ČSFR ďalej uložila ministerstvu obrany, aby do 30. októbra odovzdalo jednotlivým republikám návrhy rozpočtov za oblasť obrany, a podľa stanoveného pomeru 2 : 1 rozdelila zvyšok finančných fondov a iných zdrojov na obranu. Podľa rovnakého kľúča malo ministerstvo rozdeliť aj zmluvné práva a povinnosti, ktoré vyplývali z dovtedajších platných zmlúv, pohľadávok a dlhov federálnej armády.

Na zabezpečenie realizácie uvedených úloh bolo 26. októbra 1992 vydané Nariadenie náčelníka Generálneho štábu k vyrovnaniu a presunom výzbroje, techniky a materiálu Československej armády medzi Českú a Slovenskú republiku. Do času vzniku republikových vojenských ústredných orgánov proces delenia armády riadilo federálne ministerstvo obrany a generálny štáb v rozsahu ich existujúcich pôsobností. Pre objektívny dohľad nad dodržiavaním princípov a zásad delenia boli vytvorené funkcie zmocnencov vlád Českej republiky a Slovenskej republiky pre delenie čs. armády. Zmocnencom vlády SR sa stal Ján Smilka. Okrem uvedenej úlohy mal zabezpečiť aj organizačnú prípravu vojenských orgánov SR, tak, aby dňom rozdelenia federácie boli schopné prevziať velenie nad národnou armádou. Išlo najmä o posilnenie organizačných štruktúr Vojenského veliteľstva Východ o tie, u ktorých sa zásadným spôsobom zmení rozsah pôsobnosti. V spolupráci so zmocnencom vlády ČR PhDr. Jiřím Pospíšilom⁹² mal tiež pripraviť zmluvu medzi ministerstvom obrany SR a ministerstvom obrany ČR.

23. novembra 1992 boli v Bratislave na medzivládnej úrovni podpísané tri dohody o ďalšej spolupráci medzi SR a ČR vo vojenskej oblasti. Prvá dohoda bola o spôsobe usporiadania vzťahov vyplývajúcich z rozdelenia Česko-slovenskej armády a o prevode majetku, práv, záväzkov a ďalšej spolupráce. Obsahovala ustanovenia, ktoré sa týkali zabezpečenia delenia majetku proti škodám, či zničenia a riešila tiež niektoré otázky delenia. Okrem iného stanovila, že výsledky technického rozvoja dosiahnutého pri vyzbrojovaní a inom materiálno-technickom zabezpečovaní armády, môžu obe zmluvné strany používať v rovnakom rozsahu. Využívanie výskumných výsledkov a vývojových úloh mali konkretizovať nasledujúce zmluvy medzi národnými rezortmi obrany. Druhá dohoda sa týkala oblasti obrany. Deklarovala, že dňom zániku ČSA vznikne armáda Českej republiky a armáda Slovenskej republiky, pričom obe budú budované ako sily obranného charakteru v rozsahu nevyhnutnom na obranu suverenity a nezávislosti republík. V nadväznosti na záväzky ČSFR vyplývajúce zo zmluvy o konvenčných silách a dodržaní hornej hranice počtu osôb a bojovej techniky spresňovala, že v prípade armády ČR pôjde o hranicu 93 333 vojakov a v prípade armády SR 46 667 vojakov. Zmluva riešila aj otázku činnosti vojakov ČSA vo vojenských kontingentoch,

⁹¹ Ako príklad možno uviesť delenie protiletadlových raketových systémov, keď pre budúcu Armádu ČR pripadol systém ďalekého dosahu S-200 Vega a pre budúcu Armádu SR systém stredného dosahu S-300PMU.

⁹² Jeho funkcia mala názov „zmocnenec vlády ČR pri FMO na delimitáciu a pre výstavbu Českej armády“.

pozorovateľských a humanitných misiách OSN a monitorovacích misiách KBSE. Po prijatí oboch národných republík do OSN tieto mali v uvedených medzinárodných záväzkoch pokračovať takto: 1) ČR v dozornej komisii neutrálnych štátov v Kórei, v pozorovateľskej misii v Juhoslávii a v humanitnej akcii INGCi v Iraku a 2) SR v pozorovateľskej misii v Somálsku a Angole a v monitorovacej komisii KBSE v Juhoslávii. Zmluva sa dotýkala aj oblasti vojenského školstva. Obe zmluvné strany sa zaviazali zabezpečiť štúdium žiakov, študentov a poslucháčov vojenských škôl, ktoré zostali na teritóriu tej-ktorej republiky, v školskom roku 1992/1993 na zmluvnom základe formou poskytnutých služieb za úhradu. V prípade, že by sa ČR a SR do 30. apríla 1993 nedohodli na pokračovaní spolupráce v tejto oblasti, študijné fondy, učebné a výcvikové pomôcky sa mali rozdeliť v pomere 2 : 1 v prospech armády ČR. Tretia dohoda riešila otázku delenia archívnych a spisovných fondov ČSA. Podľa nej sa delili archívne fondy ČSA uložené vo Vojenskom historickom archíve v Prahe a spisové fondy Archívu Československej armády v Olomouci. Na spôsobe sa mali dohodnúť odborné komisie oboch strán. Prvé dve dohody boli uzatvorené na 15 rokov a tretia na dobu neurčitú.⁹³

V polovici októbra 1992 minister obrany ČSFR I. Andrejčák oznámil, že celkový objem presunov deliteľného majetku bude väčší ako 100 000 ton a presuny smerom na Slovensko sa začnú 2. novembra a v niektorých prípadoch potrvajú až do roku 2004. Následne, na základe žiadosti slovenských orgánov, však bolo prijaté rozhodnutie o urýchlíení presunov, a to tak, aby sa premiestnenie hlavných druhov techniky a materiálu dokončilo do polovice decembra 1992.⁹⁴ Rozsah a objem presunov dokumentuje skutočnosť, že od 1. novembra do 20. decembra 1992 sa uskutočnilo 2 324 vojenských železničných transportov a 117 cestných vojenských prevozov (v jednej kolóne bolo až 30 vozidiel). Na územie Slovenska bolo presunutých 163 lietadiel (spolu 229 kusov leteckej techniky), 164 tankov, 59 bojových vozidiel pechoty a obrnených transportérov, 2 032 ks automobilovej techniky, 347 delostreleckých a zbraňových systémov, 137 414 ks ručných zbraní, 1 028 ton munície, 12 536 ton technického a 30 ton tylového materiálu (dovedna vyše 50-tisíc ton rôzneho materiálu), ako aj 13,5-tisíc kubických metrov pohonných hmôt. Naopak, zo Slovenska do Čiech a na Moravu bolo presunutých 42 lietadiel (31 cvičných, 7 vrtuľníkov a 4 dopravné), 39 kusov automobilovej techniky, 691 ks ostatnej techniky, 224 delostreleckých a zbraňových systémov, 81 535 kusov ručných zbraní, 1 028 ton munície, 12 536 ton technického a 30 ton tylového materiálu.⁹⁵

Kvalifikovanými odhadmi materiálových hospodárov bola hodnota majetku čs. armády k 1. októbru 1992 stanovená na 426,0975 mld. Kčs (bez železničného vojska), z toho hnuťel'ného majetku 287,7546 mld. Kčs, nehnuteľného majetku 136,8453 mld. Kčs a pohľadávok a záväzkov 1,4976 mld. Kčs. Po následnom objektivizovaní a sprísení bola hodnota

⁹³ Vojenské zmluvy dvojjazyčne. *Slovenský národ*, 22. decembra 1992, s. 3.

⁹⁴ RAŠEK, Antonín. Před patnácti lety se dělila i Československá armáda. <http://www.listy.cz/archiv.php?cislo=082&clanek=020810>.

⁹⁵ ŽIAK, ref. 89, s. 91.

Poznámka: Príprave na proces delenia bojovej techniky federálnej armády predchádzalo sústredovanie nadpočetnej techniky podľa zmluvy KBSE o obmedzení konvenčných zbraní v Európe. Zberná základňa techniky v pôsobnosti VVO bola vytvorená vo Vojenskom výcvikovom priestore LešŤ, kde sa predpokladalo umiestniť okolo 1 500 ks tankov, obrnených transportérov, raketometov a hŤfníc. Druhá zberná základňa vznikla v Moldave nad Bodvou a patrila do pôsobnosti Federálneho ministerstva obrany. Sústredovanie techniky prebiehalo od marca do augusta 1991. Následne bola odsunutá do miest likvidácie alebo, v prípade jej dobrého technického stavu, určená na predaj do zahraničia. Na Slovensku sa technika likvidovala vo VOZ Trenčín (kolesové obrnené transportéry), VOZ Moldava (delostrelecké systémy), VOZ Nováky (raketová munícia) a v niektorých civilných podnikoch, ako napr. Kovošrot Bratislava.

hnuteľného majetku k 30. decembru 1992 určená na 254,4818 mld. Kčs, z čoho pre Armádu SR (ASR) na základe stanoveného kľúča pripadol majetok v hodnote 87,772 mld. Kčs.⁹⁶ Ku dňu svojho vzniku, t. j. k 1. januáru 1993, z tohto majetku ASR mala, okrem iného, 478 tankov, 476 bojových vozidiel pechoty, 770 obrnených transportérov, 782 delostreleckých zbraní, 236 protitankových prostriedkov, 8 odpaľovacích zariadení operačno-taktických a taktických rakiet, 435 protiletadlových odpaľovacích zariadení PVO, 229 lietadiel a vrtuľníkov a 10 738 automobilov.⁹⁷ Uspokojivým spôsobom bola vyriešená väčšina otázok v oblasti nehnuteľného majetku čs. armády⁹⁸, ako aj v oblasti systémov velenia, stálej vojenskej spojovacej siete a špeciálneho spojenia, šifrovej služby, vojenského spravodajstva, vojenských úradov v zahraničí, vojenskej polície, vnútorného riadenia vojsk, ubytovacieho a stavebného zariadenia, v oblasti výrobného-hospodárskych organizácií, rôznych druhov služieb atď.

Delenie federálnej armády malo aj nemenej dôležitý a zložitý personálny aspekt, ktorého uzlovým bodom bol exeterritoriálny princíp jej doterajšej personálnej výstavby. Jeho dôsledkom boli národnostne zmiešané celky veliteľského zboru i mužstva v oboch častiach federácie, pričom väčšina vojakov z povolania a základnej služby slovenskej národnosti vykonávala službu v českých a moravských posádkach. Situácia v kategórii vojakov základnej služby sa zásadne zmenila po októbrovom nástupnom termíne v roku 1992, keď sa doplňovanie armády odvedencami už realizovalo na základe územného princípu.

Vo veliteľskom zbore bol vývoj odlišný. K 1. septembru 1992 v Čechách a na Morave pôsobilo 8 685 vojakov z povolania slovenskej národnosti a na Slovensku 2 580 vojakov z povolania českej národnosti.⁹⁹ Na začiatku októbra 1992, v súvislosti s prebiehajúcimi politickými rokovaniami o rozdelení federácie, sa uskutočnili s vojakmi z povolania personálne pohovory s cieľom oboznámiť ich s možnosťou „*svobodně se rozhodnout o státním občanství, setrvání ve služebním poměru vojáka z povolání a výkonu služby v armádě České nebo Slovenské republiky...*“¹⁰⁰ Išlo aj o akýsi sociologický výskum, ktorý naznačil, že o územnej zmene pôsobiska uvažuje cca 10 – 15 percent vojakov z povolania a súčasne, že až 85 percent vojakov z povolania slovenskej národnosti by chcelo slúžiť v budúcej Armáde ČR (AČR).¹⁰¹ Na základe týchto výsledkov orgány vojenskej správy očakávali, že do Armády SR (ASR) môže prejsť okolo 30 percent dôstojníkov a praporčikov slovenskej národnosti vykonávajúcich službu v českých a moravských posádkach.¹⁰²

⁹⁶ Protokol o rozdelení Československé armády. Praha : FMO, 1992, s. 61.

⁹⁷ SMILKA, Ján. K deleniu Československej armády. In *Vojenské obzory*, roč. 1, 1994, č. 1, s. 86. Reg. číslo: 969/94.

⁹⁸ Nedoriešené zostali otázky v celkovej hodnote 885 mil. Kčs. Išlo najmä o: 1) kompenzáciu disproportcií pri delení majetku, ktorý bol súčasťou výbavy budov a kde bol rozdiel v prospech Armády ČR asi 315 mil. Kčs; 2) kompenzáciu zdravotníckeho materiálu v stálych zdravotníckych zariadeniach vo výške asi 38 mil. Kčs a 3) kompenzáciu materiálu stálej spojovacej siete vo výške 190 mil. Kčs. Doriešenie týchto otázok bolo úlohou likvidačnej komisie, ktorá po 1. januári 1993 vymenovali ministri obrany ČR a SR. Komisie pracovali pod vedením genpor. Ing. Rudolfa Ducháčka (od apríla 1993 genmjr. Ing. Josefa Šíbu) za českú stranu a genmjr. Ing. Mariána Horského za slovenskú stranu. Sídlo komisie bolo v Bratislave. Delenie majetku sa v podstate skončilo k 31. októbru 1993.

⁹⁹ Žiak, ref. 89.

Poznámka: Z týchto počtov asi 62 percent vojakov z povolania slovenskej národnosti, ktorí vykonávali službu v Čechách, malo českú manželku a naopak 75 percent českých dôstojníkov v posádkach na Slovensku sa oženilo so Slovankami. TOMEK, Prokop. Rozdelení čs. armády na prelomu let 1992/1993 proběhlo nebyvale hladce. <http://www.vhu.cz/rozdeleni-čs-armady-na-prelomu-let-19921993-probehlo-nebyvale-hladce>.

¹⁰⁰ VÚA – SAMO Praha, FMO/PS, č.j. 82897 Směrnice náčelníka personální správy FMO k provedení pohovorů s vojáky z povolání Čs. armády ve dnech 1. – 9. 10. 1992.

Vznik ASR bol oficiálne deklarovaný zákonom Národnej rady Slovenskej republiky zo 16. decembra 1992, ktorý nadobudol účinnosť dňom 1. januára 1993 (zákon č. 3/1993 Z.z.) a vznik AČR zákonom Českej národnej rady z 21. decembra 1992 s rovnakou účinnosťou (zákon č. 15/1993 Sb. z.). Ku dňu účinnosti oboch zákonov slúžilo v Armáde ČR (AČR) 6 912 vojakov z povolania slovenskej národnosti (18 percent celkového stavu), z ktorých do ASR prešlo 778, t. j. 11,25 percenta. V ASR, naopak, slúžilo 2 224 českých vojakov z povolania (15 percent), z toho ich do AČR prešlo 217, t. j. 9,76 percenta.¹⁰³ Z celkového počtu dôstojníckeho zboru v personálnej pôsobnosti FMO ČSFR k 31. decembru 1992, ktorý predstavoval 38 262 osôb, ich bolo do AČR a civilných orgánov ČR prevzatých 27 316 (71,4 percenta) a do ASR a civilných orgánov v SR 10 946 (28,6 percenta). Z hľadiska hodnostných skupín dôstojníkov ASR prevzala 15 zo 64 generálov (23,4 percenta)¹⁰⁴, 556 z 2 559 plukovníkov (21,7 percenta), 2 995 z 10 367 podplukovníkov (28,9 percenta) a 2 793 z 9 176 majorov (30,4 percenta). Znamenalo to, že z generálov a dôstojníkov vyššej hodnostnej kategórie ich prevzala 6 359 z 22 166, čo predstavovalo 28,7 percenta. Z dôstojníkov nižšej hodnostnej kategórie (do hodnosti kapitána včítane) ich do ASR prešlo 4 587 z 16 096, t. j. 28,5 percenta.¹⁰⁵ Početný stav vojakov z povolania, t. j. generálov, dôstojníkov a praporčikov, spolu s vojakmi v ďalšej službe v ČSA k 31. decembru 1992 činil 63 585 osôb. Z toho bolo do AČR prevedených 39 674 (74,0 percenta) a civilných orgánov ČR 190 (0,4 percenta) osôb, do ASR 13 618 (25,6 percenta) a civilných orgánov SR 103 (0,2 percenta) osoby.¹⁰⁶ Časť príslušníkov veliteľského zboru oboch armád pokračovala, v súlade so zmluvami z 23. novembra 1992, v štúdiu na vojenských školách. V školách AČR študovalo 363 vojakov z povolania a 75 vojakov v ďalšej službe, ktorí boli občanmi SR. Vo vojenských školách ASR potom študovalo 517 vojakov z povolania a 62 vojakov v ďalšej službe, občanov ČR.

Súčasťou personálnych presunov bolo aj premiestnenie časti vojakov základnej (náhradnej) služby. Uskutočnilo sa v decembri 1992, pričom išlo o 3 137 vojakov z Českej republiky do Slovenskej republiky a 444 vojakov zo Slovenskej republiky do Českej republiky. O dokončenie služby v útvaroch dislokovaných v republike, ktorí nie sú štátnymi občanmi, malo záujem v ČR 184 a v SR 50 vojakov. Títo vojaci sa v súlade s platnými zákonmi rozhodli požiadať o štátne občianstvo príslušnej republiky.¹⁰⁸

¹⁰¹ Ref. 94.

¹⁰² Nemáme konkrétneho nepriateľa. Z vystúpenia ministra obrany I. Andrejčáka na veliteľskom zhromaždení ASR v Trenčíne 23. marca 1993. *Pravda*, 24. marca 1993, s. 1.

¹⁰³ BROUSIL, ref. 84, s. 17.

¹⁰⁴ Z tohto počtu boli dvaja generáli českej národnosti. Z 18 generálov slovenskej národnosti, ktorí vykonávali službu v ČR, prešlo do ASR 5 generálov.

¹⁰⁵ PERNICA, Bohuslav. Štruktúra vojenských hodností v letech 1989 – 2009: Príliš mnoho dôstojníkov? (20 let transformace hodnostní struktury). In *Vojenské rozhledy*, roč. 18 (50), 2009, č. 4, s. 114-123. ISSN 1210-3292, MASKALÍK, Alex. *Elita armády. Československá vojenská generalita 1918 – 1992*. Banská Bystrica : HWSK 2012, s. 63. ISBN 978-80-970941-0-2 a Vstup do NATO neaktuálny. *Pravda*, 14. apríla 1993, s. 3.

Poznámka: Uvedené údaje o dôstojníckom zbore sa podstatne líšia od tých, ktoré uvádza bývalý zmocnenec vlády SR pre delenie čs. armády. Podľa neho k 1. januáru 1993 v Armáde SR, ktorej celkový počet činil 43 664 osôb, bolo 8 827 generálov a dôstojníkov, ďalej 2 642 praporčikov, 26 579 vojakov a poddôstojníkov a zvyšok tvorili žiaci a poslucháči vojenských škôl (SMILKA, ref. 97). Išlo o asi 75-percentnú naplnenosť plánovaných počtov osôb ASR.

¹⁰⁶ Ref. 96, s. 51.

¹⁰⁷ BROUSIL, ref. 84, s. 17.

¹⁰⁸ Ref. 96, s. 13.

Na tlačovej konferencii 29. decembra 1992 v Prahe I. Andrejčák oznámil, že sa čs. armádu podarilo rozdeliť, a to bez narušenia vzťahov medzi budúcimi samostatnými republikami. V ten istý deň zahlásil predsedovi vlády ČSFR Janu Stráskému ukončenie delenia armády, ako aj svojho pôsobenia vo funkcii federálneho ministra obrany. Nasledujúci deň, 30. decembra 1992, zmocnenci vlád ČR a SR M. Pospíšil a J. Smilka podpísali Protokol o rozdelení česko-slovenskej armády, ktorý bol definitívnym koncom existencie tejto ozbrojenej zložky „zomierajúcej“ federácie. Jej zánik sa uskutočnil v súlade s ústavným zákonom č. 542/1992 Zb. z 25. novembra 1992 a bol vyhlásený rozkazom ministra obrany ČSFR č. 57 z 21. decembra 1992. Rozkaz deklaroval, že „Podľa ústavného zákona č. 542/1992 Zb. o zániku Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky, uplynutím dňa 31. decembra 1992 zaniká Česko-slovenská armáda ako právny subjekt. Týmto dňom sa završuje v rezorte obrany historická etapa spoločných ozbrojených síl a vznikajú dve samostatné a suverénne republikové armády.“¹⁰⁹

Príloha č. 1

Skutočné počty osôb Československej armády k 1. 12. 1992 a ich zaradenie v jednotkách, útvaroch a vojenských zariadeniach v Českej republike a Slovenskej republike / % naplnenosti plánovaných počtov

Súčasť		VzP	Abs. VS	VzS	Poslucháči voj. škôl	Spolu
Čs. armáda dovedna		48 502 74,8	3 185 164,7	74 033 87,0	2 604 44,8	128 324 81,4
z t o h o	Česká republika	36 818 81,4	2 038 184,4	50 190 88,1	1 160 36,7	90 206 84,7
	Slovenská republika	11 684 59,7	1 147 138,7	23 843 84,7	1 444 54,4	38 118 74,5
Mimo počty Čs. armády - dovedna		3 042 70,9	214 2 140,0	10 930 81,5	209 52,2	14 394 79,5
z t o h o	Česká republika	2 128 76,7	138 1 380,0	6 831 76,0	0 0	9 097 76,5
	Slovenská republika	914 60,4	76 0	4 099 92,8	209 72,1	5 298 85,1
Rezort MO ČSFR dovedna		51 544 74,6	3 399 124,8	84 963 86,3	2 813 45,6	142 719 81,2
z t o h o	Česká republika	38 946 81,1	2 176 195,2	57 021 86,5	1 160 35,5	99 303 83,9
	Slovenská republika	12 598 59,8	1 223 147,5	27 942 85,8	1 653 56,1	43 416 75,6

Zdroj: *Protokol o rozdelení Československé armády. Praha: FMO ČSFR 1992.*

¹⁰⁹ VÚA-SAMO Praha, Rozkaz ministra obrany ČSFR č. 57 z 21. decembra 1992.

Príloha č. 2

Rozdelenie osôb a hlavných druhov bojovej techniky čs. armády

Osoby, druh techniky	Počty					
	ČSA		AČR		ASR	
	Podľa ZKOS ¹⁾	k 17.7.1992	Podľa ZKOS ¹⁾	k 1. 1. 1993	Podľa ZKOS ¹⁾	k 1. 1. 1993
Osoby*						
-plánované	140 000	146 234 ²⁾ 163 922 ^{3) 4)}	93 333	105 522 ²⁾	46 667	53 037 ²⁾
-skutočné		165 015 ⁵⁾		120 394 ³⁾ 106 679 ⁶⁾		58 346 ³⁾ 43 664
Bojové tanky	1 435	3 208	957	1 435	478	995
Bojové obrnené vozidlá	2 050	4 487	1 367	2 788	683	1 370
Delostrelecké prostriedky nad 100 mm	1 150	3 404	767	2 035	383	1 058
Bojové lietadlá	345	440	230	285	115	146
Úderné vrtuľníky	75	56	50	36	25	19

* Údaje o plánovaných a skutočných počtoch osôb v archívnych dokumentoch a iných zdrojoch sa podstatne líšia podľa použitej metodiky výpočtu. Z tohto dôvodu je verifikovanie „správnych“ údajov veľmi ťažké. Nami uvádzané údaje boli konzultované s vojenskými odborníkmi v Českej republike a Slovenskej republike a považujeme ich za najpravdepodobnejšie.

- Poznámky: 1) Limit podľa Zmluvy o konvenčných ozbrojených silách v Európe.
 2) Bez započítania železničného vojska, útvarov a štábov Civilnej obrany, strážnych jednotiek objektov osobitnej dôležitosti, mierových síl OSN a iných útvarov „mimo počtov armády“.
 3) Celkové počty vojakov v rezorte MO ČSFR, MO ČR a MO SR.
 4) Plánované počty vojakov ČSA sú k 31. 10. 1992.
 5) Skutočné počty ozbrojených síl ČSFR k 31. 12. 1992
 6) Skutočné počty AČR k 1. 1. 1993 bez zakrytej časti Vojenského spravodajstva.

Spracované podľa:

- Protokol o rozdelení Československej armády. Praha : FMO ČSFR 1992.
 Základní fakta o československé armádě. Praha : FMO ČSFR 1992.
 Armádní ročenka 1993. Praha : MO ČR 1994.
 Armáda Slovenskej republiky 1999. Bratislava : MO SR 2000.
 Armáda Slovenskej republiky 2000. Bratislava : MO SR 2001.
 SMILKA, Ján. K deleniu Československej armády. In *Vojenské obzory*, 1, 1994, č. 1.
 Vývoj skutočných počtů osob v rezortu MO ČR v letech 1993 – 2013.
 Dostupné na <http://www.mocr.army.cz/scripts/detail.php?id=51566>.

J. ŠTAIGL: DIE TSCHECHOSLOWAKISCHE ARMEE IN DER SLOWAKEI IM KONTEXT DER INTERNATIONALEN UND INNENPOLITISCHEN ENTWICKLUNG 1989 – 1992 (Einführung) (Teil 2)

Mit dem plötzlichen Aufschwung der bürgerlichen antikommunistischen und antitotalitären Aktivitäten in der Tschechoslowakei im November 1989 gipfelte die latente Krise des kommunistischen Regimes. Gleichzeitig wurde dadurch der Kollaps des Regimes und Systems eingeleitet. Den demokratischen Kräften der Öffentlichkeit und der sich langsam gestaltenden bürgerlichen Gesellschaft gelang es, in der Auseinandersetzung mit dem kommunistischen Establishment die Oberhand zu gewinnen; die kommunistische Staatsmacht wurde gezwungen, die demokratischen Forderungen zu akzeptieren und ihre totalitäre machtpolitische Position zu räumen. Die Armee spielte eine besonders wichtige Rolle in diesem Prozess. Der Erfolg der „samtenen Revolution“ hing zum großen Teil von der Haltung der Armee ab. Das Endziel war es, alle Komponenten und Funktionen der Armee in Einklang mit der demokratischen Entwicklung der gesellschafts-politischen Systeme zu bringen. In der Praxis bedeutete es vor allem die Notwendigkeit, die Entpolitisierung durchzuführen und Demokratisierungs- und Humanisierungselemente einzuleiten. Die Organisationen der Kommunistischen Partei und die politischen Organe in der Armee wurden aufgelöst. Ein System der zivilen Leitung der Armee und ihrer Kontrolle wurde eingeführt, das eng verbunden war mit der Entwicklung der zivil-militärischen Beziehungen. Der neue Charakter der tschechoslowakischen Armee äußerte sich auch in dem Wortlaut des Soldateneids. Die gesellschaftlichen Umwälzungsprozesse und der sich öffnende Raum für politische und bürgerliche Aktivitäten fand seinen Ausdruck in der Gründung verschiedener gesellschaftlicher, berufsständischer und anderer Organisationen und Verbände der Armeeangehörigen, wie z. B. des Verbandes der Berufssoldaten, Verbandes der militärischen Jugend, Assoziation slowakischer Soldaten u. a. Die rechtlichen, sozialen und kulturellen Rahmenbedingungen des Militärdienstes haben sich grundsätzlich geändert. Die Möglichkeit der Wahl zwischen dem Militärdienst und dem Zivildienst wurde gesetzlich verankert. Eine der Schattenseiten der laufenden Demokratisierungs- und Humanisierungsveränderungen in der Gesellschaft und in der Armee war der relativ hohe Anstieg der Straftätigkeit, ausgeübt durch Einzeltäter oder organisierte Verbrechergruppen. Unter den Begleiterscheinungen der gesellschaftspolitischen Entwicklung in der Tschechoslowakei nach November 1989 ist auch die steigende Spannung in den tschechisch-slowakischen Beziehungen zu nennen. Unterschiedliche Vorstellungen zum Thema der staatsrechtlichen Regelung des weiteren „Zusammenlebens“ der beiden Nationen in der Tschechoslowakei mündeten in Beschluss der tschechischen und slowakischen politischen Elite über die Auflösung des gemeinsamen föderativen Staates, und die Gründung zweier selbstständigen, souveränen Nachfolgestaaten – der Tschechischen Republik und der Slowakischen Republik. Gleichzeitig wurde die Entscheidung getroffen, die föderative Armee samt der Rüstung und des Eigentums, zu teilen und auf die beiden neuentstandenen Armeen, die tschechische und slowakische, zu überführen. Es ging dabei insbesondere um: a) die Teilung des Mobiliarvermögens, das heißt um alle Arten der Kampftechnik und der sonstigen technischen Ausrüstung, Handwaffen, Munition, des technischen Materials und der im Rückengelände gelagerte Ausrüstung u. a., und zwar in einem Verhältnis von 2 : 1, das festgelegt wurde anhand der Einwohnerzahl beider Republiken, und b) Immobilienvermögen anhand des territorialen Prinzips. Mit der Teilung der föderativen Armee war zusätzlich ein weiterer, nicht minder

wichtiger persönlicher Aspekt verbunden, der aus dem exterritorialen Prinzip der Kaderpolitik erfolgte. Außer der Durchführung von umfangreichen Verschiebungen der Truppen und des Militärmaterials, die hauptsächlich aus den tschechischen Ländern in die Slowakei durchgeführt wurden, wurde auch ein Teil der Armeeingehörigen verlegt – Berufssoldaten und Soldaten des Grundwehrdienstes. Das Grundkriterium für ihren weiteren Militärdienst, bzw. Armeekarriere war ihre eigene, freiwillige und persönliche Entscheidung, entweder in der Armee der Tschechischen Republik oder in der Armee der Slowakischen Republik dienen zu wollen.